

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

Május, Junius. 1886.

3-ik füzet.

V. Kereszt

PÁL APOSTOL TANA A HIT ÁLTAL VALÓ MEGIGAZULÁSÁRÓL.*)

Pál apostol egyike volt a legrendkívülbb embereknek, a kik valaha az emberi nem történelmében megjelentek, a művelődésben és emberi előhaladásban korszakot alkottak. Némelyek nagyok voltak a gondolkozásban, mások a cselekvésben; Pál kitünő volt mindkettőben. A kereszténység Pál vezérlete alatt új irányt vett; elvált zsidó burkától, és az emberiség vallása lett. A többi apostolok annyira el voltak telve zsidó nézetekkel és előítéletekkel, hogy nem tudtak az általános vallás eszméjére emelkedni. Pál az evangéliumot az egyetemesség és szabadság magaslatára emelte. A midőn ő fellépett, nem volt más keresztény, csak olyan, a ki egyszersmind zsidó is volt. Pál feladatául tűzte ki rábírni a zsidó keresztényeket, hogy oszszaak meg messiásukat a pogányokkal, és rávenni a pogányokat, hogy ezt a zsidó messiást fogadják el megváltójuknak és mesterüknek. Pál zsidó volt ugyan születésére, de nem lelkére nézve. S tapasztalata épp oly nagy volt, mint tehetsége, egyesítvén magában a sziv és lélek legnagyobb adományait. Az apostolok közül egyedül értette teljesen és vitte keresztül Jézus elveit, a mely elveken az emberiség evangéliuma épült fel. A szabadelvű kereszténység megalapítója volt, azt hívén, hogy jóllehet sok tag van, mégis csak egy test; azt tartván, hogy a keresztény egyházban lehetséges együtt a különbézéség és egység, a szabadság és rend. Ő logikai és szellemi gondolkozó volt, megáldva szemléleti és vitatkozó tehetséggel. De bár mély gondolkozó is volt, az okoskodást a szeretetnek alárendelte, azt tartván, hogy a hitnézet változik, a vélemény módosul, az ismeret elenyészik, de a hit, remény és szeretet örökre megmarad.

Pál theologiájának sarkelve az ő hit által való megigazulási tanában rejlik. E tan, a mely magas röptü szellemet és prófétai

*) Feeman Clarke Jakob „The ideas of the Apostle Paul“ című munkája nyomán.

belátást tételez fel, eredeti nézlete volt az apostolnak. Mert jóllehet e tan Jézus tanításában, életében és halálában is felismerhető, mindazonáltal ezt Pál fejlesztette oda, hogy értelemmel is felfogható legyen; az ő szellemi behatása következtében lett e tan minden kor vallásos életének életetője és lelkesítője, és lett a keresztény theologia alapja. E tant mindig szilárd és ellenállhatatlan fegyver gyanánt használták fel a reformátorok a meglankadt vallásos élet felébresztésére. E tant, ez isteni igazságot maga Isten oltotta be Pál szívébe, ezért lesz ő a Jézus tanítványa, ezért tekintette minden javainak, minden a törvény betöltése által nyerhető előnyeinek elvesztését semmisnek. Ő oly hit által, mint a Jézusé, akart Isten előtt megigazulni és érdemet szerezni, nem pedig a törvény üres formáinak betöltése által. Valójában egy olyan élet szemlélése, mint a Pálé, arról kell hogy meggyőzzön minket, hogy az embernek nem lehet nagyobb boldogsága e világon, mint ha hite van; hite a láthatatlan és örökkévalóban; hite Isten szeretetében és igazságában; ilyen szeretet által munkáló hit megtisztítja mind a szívet, mind az életet mindörökké.

Pál törekvése oda irányult, hogy lerontsa és végképen eltörölje a keresztény egyház kebeléből a dogmatismust és felekezetiességet. S ezért, a midőn ezek ellenében a hit és nem a cselekedet által való megigazulásért küzdött, minden idők, még a mi korunk szabadságáért is harczolt, hogy meggyőződés és lelkiismeret szerint tisztelhessük Istent. És a midőn megértjük, hogy mit értett Pál a hit által való megigazuláson, akkor ismerni fogjuk az ő titkát is.

Pál keresztény életében az első korszakot az ő megtérése teszi, melynél fogva nem csak külső magatartásában változott meg, hanem egész valójában. Felhagyott azzal a reménnyel, hogy külső vallásos cselekvények végrehajtása által nyerjen békét; e helyett a Jézusban, mint az Isten szeretetének közvetítőjében való hit által igyekezett szellemi életet találni. Ez a változás gyökere volt az ő azután következő tevékenységének és irányt szabott munkásságának. Az összes kereszténység szerinte a Krisztusban való hitből fejlődött ki. És hit alatt ő a Jézusban való bizalmat értette, mint a ki legjobb kijelentője az igaz Istennek, s mint a ki elegendő vezető, megváltó, közbenjáró és út Istenhez. Nem valamely Jézusról szóló tanban való hitet értett ő, hanem magában Jézusban, mint egy személyes és örökké jelenlevő barátban való hitet. Pál ezt a meggyőződését örömhírnék nevezte, és mindenhol hirdette, hogy Jézus azért küldetett Istentől, hogy megszabadítsa az embereket bü-

neiktől és azok következményeitől, és hogy tisztítson magának kiváló népet, békével, szeretettel és reménnyel teljest. És a kik hittek az ű tanításában, keresztény gyülekezetekké alakultak.

De volt egy más párt is a kereszténységben, a mely azt monddta, hogy Pál téved. Nem elég csak Krisztusban hinni, hanem a zsidó egyháznak is tagjává kell lenni, mert az is Isten által alapított és az embernek éppen úgy szüksége van szervezetre, mint szellemre. S mi volt Pál apostol felelete a zsidó keresztények ellenvetésére? Az ő válasza a következő lehetett: „Semmiféle szertartás sem teszen minket Isten szeretetére érdemesekké; sem a kereszttség, sem a körülmétkedés; sem a zsidó, vagy keresztény egyházzal való egyesülés; sem imádság, alamizsna osztogatás s több efféle. Mindezek által mi éppen úgy nem kényszeríthetjük Istent, hogy szeressen minket, mint a napot nem kényszeríthetjük, hogy inkább süssön reánk, mint másokra. Nyítsuk ki szemeinket és nézzünk a napra, ennyi, a mit tehetünk. Tárjuk fel szíveinket és fogadjuk be Isten szeretetét, ennyi az egész, a mit tehetünk. Isten szeretett minket, mielőtt születünk volna; szeret a közelben és távolban egyaránt; s midőn ezt érezzük és látjuk, mintha mindent meg tudnánk tenni. Mit tett Ábrahám, hogy az Isten szeresse őt? mi módon nyerte meg, hogy az Isten emberének neveztesse? Semmivel. Ő nem volt jobb, mint Ézsau, sőt még oly jó sem volt. Ézsau nemesebb, bátrabb, férfiasabb és tisztességesebb volt, mint Jákób. De Isten, ki ezer úton közli az ő áldását, Jákóbot egy, Ézsaut más módon szerette. Némelyeket áldással, másokat szerencsétlenség és megpróbáltatás által szeret. Ábrahám hitt Istenben és ezt Isten neki jóúl számította. Jézust Isten fiává fogadta, hogy legyen ő isteni léttel teljes, a történelem központja és az emberi szív lelkesítője. Jézus hitte ezt; bizott Istenben, a ki szeretetének égi szikráját az ő szívébe küldötte: kitérta szívét annak a szeretetnek, és Isten keze által vezetett. Vajjon az által nyered-e meg Isten szeretetét, ha valamely egyházhoz csatlakozol? A kereszttség vagy körülmétkedés kényszeríti-e Istent, hogy téged idvezítsen? Az által nyersz-e Istentől bocsánatot, ha aláveted magad valamely formának, gyónásnak és egy rakás imát elmondasz? Nem, ezerszer nem. Isten a te lelkedben és szivedben van most is; az ő szeretete várakozik, hogy szívedbe még ma bétérhessen, csak higgyed ezt, fogadd bé az ő szeretét és idvezülj általa.“

Ilyen volt Pál érvelésének lényege. S nem igaz-e ez még ma is és örökké?

Az emberi szívnék mindenek előtt szeretetre van szüksége. Szeretni és tudni azt, hogy mi szeretettünk: ez a kezdete minden jószágban. Ezért veszen az Isten minden bölcsőt végtelen anyai gyöngésséggel körül. S mit tesznek a csecsemők, hogy őket szeretik? Kiálnak, nyugtalankodnak; és minél inkább kiálnak, az anyai gyöngésség annál inkább betakarja őket, és az anyai szív annál inkább feléjük hajlik. Utoljára a kicsinyek látni, érezni és hinni fogják az irántok mutatott szeretetet; az anya mosolyát viszonozzák, és lelkök élni kezd, holott addig csak testök élt. S nem az által mentetnek meg, hogy vízzel megkereszteltetik őket, hanem Isten megmenti őket az anya szeretetében való mindennapi keresztség által.

Az isteni és emberi szeretetben való hit az, a mi a lelket megmenti; ez a lélek ereje, öröme, éneke és békéje. Ha a világegyetemben erőn és törvényen kívül egyebet nem akarunk látni, az esetben lelki életünk elalszik. Ha nem hiszünk az emberi jószágban, s minden embert önzőnek, ravasznak és csalárdnak hiszünk, szív helyett követ hordunk keblünkben. Csak ha szeretetet látunk, szeretetet égen és földön, mely az összes természetet étellel, mozgással és örömmel tölti el — csak ez ad nekünk erőt arra, hogy mindent megtenni és megkísérteni igyekezzünk.

Ha megnyitjuk szemünket, füleinket és szíveinket, látjuk és hiszünk a végtelen áldó szeretetben, a mely folyton ömlik ki a tökéletes lény kebeléből, akkor biztosak vagyunk. Akkor azonnal tenni és engedelmeskedni kezdünk; életünk az Isten által kijelölt úton halad. Tehát a hit az, a mi megment minket; mert a hit a gyökér, a tettek az ágak. A mihelyt az ember hinni kezd, azonnal isteni munkához lát.

Midőn Jézus a világra jött, a világ a hatalom és félelem isteneiben hitt. Olyan istenekben, a kik szeszélyesen belenyultak az emberi dolgokba. A zsidók kissé magasabban álltak; hittek az isteni igazságosságban és a törvényben. S hitték, hogy a jó tettért jutalmat, a rosszért büntetést nyernek. Midőn Jézus eljött, Istent atyának nevezte; életét az Isten atyai szeretetében való teljes bizalomban kezdte folytatni és új életet öntött az emberek szíveibe is. Béke honolt a keblekben; s a hívők gyermekies hitökben biztosak voltak minden kétségtől és félelemtől. Békét találtak a Jézusban való hitben akkor, a mikor egyebütt hiába keresték azt. — De a régi zsidó szellem felébredt a csak kevéssel az előtt megtértek lelkében; aristokratiát kezdtek felállítani a vallásban, és vitatni kezdték, hogy a zsidó keresztények jobbak, mint a pogány keresztények, mert

minden régi ígéret és ajándék az övék. S így szóltak: „Tegyetek úgy mint mi és biztosabban fogtok idvezülni.“ Erre Pál azt felelte: nem, nincs különbség zsidó és görög között. Ugyanaz az Úr egyformán bőkezű mindenkhez, a kik hozzá folyamodnak. Higgyetek benne. A hit szeretet által munkál, nem félelem által. Csak az olyan tett ér sokat, a mely hálás és bizalmas szeretetből származik. Elszakadtok Krisztustól, ha visszamentek a vallás formaságaihoz, szertartásaihoz, oltáraihoz, papjaihoz és áldozataihoz. Ha körülmetélkedtek, Krisztus semmit sem használ nektek, mert elhagyjátok a hit, remény és szeretet alapját, a mihelyt nem bíztok ezekben, s formaságokkal akarjátok ezeket pótolni. Álljatok meg a szabadságban, a melylyel titeket Krisztus megszabadított és ne vessétek ismét alá magatokat semmiféle szolgaságnak.

Ez Pálnak a titka, ez központja és forrása az ő gondolatának és hit által való megigazulási tanának. Pál mélyebben behatolt Jézus lelkébe, mint bárki más. A többi apostolok Jézusnak csak szívéhez voltak közel, Pál közel volt lelkéhez is. — Az ő tana a vallást, mely Jézus más tanítványánál zsidós volt, olyanná alakította át, a mely az összes emberi nem számára alkalmas lett. Az a tan a kereszténységet Ázsiából Európába hozta; megakadályozta annak zsidó sectává levését. S azóta folyton öröködik a szellemi szabadság felett. — A hit által való megigazulás, a mely az Isten végtelen kegyelme által adatik, nem a szertartások, áldozatok és hitformák elmondásában való részvételben áll, hanem abban, hogy egyenesen járjunk Istenhez, legyünk gyermekei és bízunk teljesen ő benne. Ez általános és örökös titka az emberi idvezülésnek.

Különösen a galaták- és rómaiakhoz írott levelek azok, a melyekben Pál a hit által való megigazulás tanát kifejti és a zsidó felekezetiesség és minden következő szűklátkörűség ellen hathatósan küzd.

A galatákhoz írott levélben nemcsak hogy ellenzi a körülmetélkedést, sőt azt mondja követőinek, ha körülmetélkednek és zsidók lesznek, elvesztik Krisztust és megszűnnek keresztények lenni. Csak egy dolog lényeges és szükséges, hogy legyen az embernek oly hite, a mely Istenhez vágyik. A babona megöli a vallást.

Midőn Luther reformatióját megkezdette, egyenesen Pál apostol tekintélyére és tanítására hivatkozott. És az első útést a pápaságra az által mérte, hogy a galatákhoz írott levelet lefordította németre. Ekképpen a Lutherféle reformatió tulajdonképpeni megalapítója Pál apostol volt. A szabadelvű kereszténységnek is Pál apostol a

megalapítója. De mi a szabadelvű kereszténység? A szabadelvű kereszténység nem azt teszi, hogy akármit higyjünk, a mit tetszik, hanem hogy higyjük, a mi kellő, s ne higyjük annak ellenkezőjét. Mindent hinnünk kell, a mi igaz, legyen az kedves, vagy nem. A szabadelvű kereszténység nem közönyösség, sem komolyság hiánya. Az komolyság a dolgok lényegében, de nem tekinti kérdésnek a formákat. A szabadelvű kereszténység oly elvet jelent, a mely különböző hitformákkal társulhat. Sok orthodox és szt. háromság hívő van, a kiket a szabadelvű keresztényekhez lehet számítani. Mindenik komolyan ragaszkodik véleményéhez, egyházához és vallásos tapasztalataihoz, de mindenik megengedi, hogy különféle tant követő emberek egyformán lehetnek jók. Ellenzik, a mit rosznak és hamisnak tartanak mások véleményében, de azért nem ítélnék el másokat. S nemcsak akarják, hogy mások oly szabadok legyenek mint ők, de óhajtják is. A szabadelvű keresztényeknek tehát ezek az elvei: hogy a kereszténység lényege szellem, nem betű; hogy a kereszténység csak szabadság által halad előre; s hogy a keresztény vallás célja benső szeretet, nem külső cselekedet. Pál apostol volt az első a keresztény egyházban, a ki ezeket az elveket vallotta és érvényre akarta emelni; ezért őt a szabadelvű kereszténység megalapítójának tarthatjuk. Ő tágra nyitja az ajtókat és a pogányok közül minden jókat bebocsát a kereszténységbe, s helyet jelöl ki nekik Isten országában és Ábrahám kebelében. Ő azt állítja, hogy azok Ábrahám igazi utódai, a kik az ő nyomdokait követik; s valamint az apostoloknak is azok igazi utódai, a kik úgy élnek, mint azok éltek. Mi Ábrahám gyermekei vagyunk, ha oly hitünk van, mint neki volt.

Pál szabadelvűsége e szerint nemcsak türelmességből állott; nem csak megengedhetőnek tartotta, hogy az emberek szabadok legyenek, de követelte és segítette is, hogy azok legyenek. A szabadságban nem személyes érdekből kell hinnünk, hanem úgy kell hinnünk, mint elvben, mert csak az ilyen szellemű szabadság érdemli meg, hogy keresztény szabadságnak neveztessek. Az ily szabadelvűség csak mély szellemi hiten nyughatik. A szellemi igazságot oly tisztán kell néznünk, hogy azt tudjuk elkülöníteni a formáktól és szavaktól, a melyekben jelentkezik; tudjuk megkülönböztetni a látható és ideiglenes dolgot a láthatatlan és örökkévalótól. Ez a tehetsége Pálnak a legnagyobb mértékben meg volt. Ő, a nagy theológus, azt mondja, hogy minden értelmi meggyőződés, minden tudomány és hitforma eltűnik, de a szeretet megmarad. A bigottságnak,

türelmetlenségnek és felekezetiességnek Krisztus óta nem volt oly ellensége mint ő; és a kik a szellemi szabadságért küzdenek, örökké támaszt találhatnak az ő példájában és tanításában.

Abban a nagyszerű fejezetben, a melyben azt tanítja, hogy a szeretet nagyobb a hitnél, egyszersemind kijelenti, hogy mindkettő nagyobb a tudománynál. Ott megveti annak a tannak az alapját, a melyet azóta a „tudomány viszonyosságának“ neveznek. „Mi csak részszerint ismerünk és tanítunk. Minden vélemény részszerinti, egyoldalú, tökéletlen; de a midőn a tökéletes megérkezik, a részszerinti el fog mulni.“ Itt Pál, a kereszténység nagy tanítója kijelenti, hogy még az ő hitének is értelmi formája mulandó; az ő hitvallása is nagyobb világosság által tulszárnyaltatik; mégis a hitczikkek modern védői attól félnek, hogy a kereszténység megszűnik, ha a dogmák kedvelt formái valami változást szenvednek. Pedig csak is az igazság lényege, az isteni szellem, a mi megmarad; a betű, még az új testamentumé is, elenyészik.

Nem csak szóval, de tettel is védte Pál a szellemi szabadságot. A galatákhöz írott levélből azt látjuk, hogy jöllehet Péter beleegezett, hogy a pogány keresztények ne hajtsák végre a zsidó szertartásokat, mégis a keresztények alsóbb osztályának tekintette őket és nem bánt minden tekintetben atyafiságosan velük, a miért Pál meg is feddette. Péter azért lett a római egyház feje, mert szívében mindig a szertartáshoz ragaszkodó maradt és nem tudott attól az eszmétől menekülni, hogy a zsidó egy kissé közelebb van Istenhez, mint a pogány. Adjunk hálát Istennek, hogy a protestans és szabadelvű kereszténység feje Pál lett, ez a nagyobb, mélyebb és Istentől ihletettebb lelkű férfi, mint a milyen Péter volt. A ki bár az első theologus volt az egyházban, átlátta, hogy minden theologia ideiglenes, és hogy a vallásnak csak a szelleme lényeges és marandó. Pál az első nagy csatát vívta a szabadságért a keresztény egyházban, a minden formától, ritustól és dogmától való szabadságért; nála nélkül tán soha sem szabadult volna ki a kereszténység zsidó nyügeiből és nem lett volna egyetemes vallás. Még nem érte el a kereszténység fejlődésének azt a fokát, melyet Pál előre látott; de semmi sem akadályozhatja meg, hogy az ő eszméivel és elveivel célját, az Isten gyermekeinek dicső szabadságát, végre meg ne valósítsa.

A mint már láttuk, Pál ellenezte a zsidó szertartási törvényt, a midőn az teher lett a pogány keresztényekre nézve. Levelciből sok helyt az látszik ki, mintha ő minden törvényt vagy teljesen sérel-

mesnek tartott volna, vagy olyannak, a mely csak bizonyos ideig hasznos. „Mert a törvény haragot nemz; mert a hol nincsen a törvény, ott nincsen a törvény ellen való cselekedet is.“ „És találtatik a parancsolat, mely életre adatott vala, nékem halálomra lenni. Gonosz kívánságot nem tudtam, ha a törvény nem mondotta volna: Ne kívánjad.“ Ilyen mondatokból arra lehet következtetni, hogy Pál mindenféle még az erkölcsi törvény ellen is küzdött. Igaz-e ez?

Pál azokkal állott szemben, a kik azt akarták, hogy a pogány keresztények tartsák meg a zsidó szertartási törvényeket. És azt kérdi hiveitől, hogy mi mentette meg őket a bűntől és nyomortól? Nem egyszerűleg Istennek a Jézusban nyilvánuló szeretete? Nem nyertetek új bátorságot, új életet és szellemet, a midőn először egy fénysugár villant meg előttetek a ti égi atyátok gyöngédségéből? És most vissza akartok menni a szentségekhez, szertartásokhoz és holt dolgokhoz? A jóság lelke bennetek van, midőn hisztek Istenben, magatokban és másokban; ne menjetek vissza a jóság testéhez. Ha a mag a tietek, mi szükségetek van a héjra? Ha az Istenben és Jézusban való őszinte hiteteket elvesztitek, és kételkedni kezdetek, hogy vajjon helyes úton jártok-e, akkor Jézus semmit sem tud nektek használni. Az idvezülés hit, szeretet, remény, bátorság s az isteni jelenlét és gondviselés érzése által érhető el, nem pedig félelem által. Álljatok meg a szabadságban, melylyel Krisztus titeket megszabadított. Nem törvény és ceremóniák által idvezülünk, hanem az Isten örökkévaló, végtelen és kimeríthetlen jóságában való hit által. Az Istenben való hit másodrendű lesz, midőn törvény, szabály és módszer foglalja el annak helyét. Csak egy dolog szükséges most és mindörökké, a jó cselekvésre való őszinte vágy, vagy Jézussal szólva, hogy legyünk tiszta szívűek.

A míg valaki tisztességesen jó cselekedetre törekszik; keresi és szereti az igazságot, joga van hinni, hogy Isten is szereti őt s minden egyéb másodrendű.

A szertartás szabályaihoz alkalmazni magát nem lényeges dolog. De azt kérldheti valaki, hát az lényeges-e, hogy valaki az erkölcsiség törvényéhez alkalmazza magát? Ez attól függ, hogy mit értünk az erkölcsi törvény alatt. Ha csak külsőségeket értünk alatta, hogy ne kövessünk el valami illetlenséget, akkor ahöz alkalmazni magát az embernek nem a legfőbb dolog. De ha erkölcsi törvény alatt azt értjük, hogy szeressük Istent és az embereket: az igazságot és a szív tisztaságát, akkor azt lényegesnek kell tartanunk és egyszersmind visszatérünk korábbi állításunkra, hogy az Istenben

való bizalom a földolog. Csak az Isten szeretetében való hit, vagy az arra való támaszkodás, a mi megigazít, a mi belső békét szerez és felébreszti az Istennel való kibékülés érzetét.

Az erkölcsi törvény ellen nem csak hogy nem érvel Pál, de azt éppen oly szükségesnek tartja az emberi előhaladására nézve, mint az evangéliumot. A törvény felkelti a felelősség érzetét és magas czélt jelöl ki, a melyet elérnünk az evangélium segít. Erkölcsi törvény nélkül, a mely a lelkiismeretet és a felelősség érzetét kelti fel, a kegyelem hatás nélküli lenne. A törvény és evangélium egyesült tevékenységben hoznak létre szellemi előhaladást.

Hogy élhessünk és fölebb emelkedhessünk, engedelmessé kell a társadalom és természet törvényeinek is; igazak, tiszták, nemesek és jók kell hogy legyünk. De ez nem a legfőbb dolog, nem az egész igazság. A legfőbb dolog, hogy szeressük Istent teljes szívünkkel és szeressük felebarátunkat. A szeretet betölti a törvényt. A ki igazságosan cselekszik, igaz. A szeretet, a mely nem csak névvel, vagy nyelvvel említettik, hanem tettekben és igazságban nyilvánul, megment minden rosztól, minden veszélytől és büntől.

A természeti törvény csak a jókat és erősebbeket biztatja; de a kereszténység az elesetteket, gyengéket és bűnösöket keresi fel, hogy megmentse. És így szól: higgy, mert minden dolog lehetséges azoknak, a kik hisznek. Az evangélium a bűnöst az isteni barátság kötelékébe hozza, bizalomban és szeretetben egyesíti őt az égi atyával. Ekkor az erkölcsi és szellemi életnek új áramlata indul meg szívében. És így szól: én az Isten fiában való hit által élek. Midőn gyenge vagyok, erős is vagyok. Annak, a ki nagyon szeret, sok megbocsáttatik.

Vannak természettudósok, kik az imát és az imádkozás erejében való hitet is kárhoztatják, sőt erkölcstelennek mondják, mint a melynek meghallgatása felforgatná a természet rendjét. Nem gondolják meg, hogy azt az emberi természet megkivánja; s nem gondolják meg, hogy míg a törvény megtanít, hogy mit tegyünk, addig a hit, az ima erőt kölcsönöz nekünk, a melylyel azt végrehajtsuk. Hit és tevékenység két oldala az emberi életnek. Hit nélkül lehetetlen munkálni. Cselekedet nélkül pedig a hit holt. A miként a hit, mely tettekben nem nyilvánul, csupa elmélet, szemlélet és holt dogma: úgy a törvény, legyen az zsidó szertartási vagy a katolikus szentségi törvény, vagy a protestáns dogma törvénye; vagy legyen az állam, a társadalom, a lelkiismeret, vagy a természet törvénye — a törvény magában, minden formában, csak azt mondja meg, mit kell

tennünk; megmutatja kötelességeinket, bűneinket és hiányainkat. De az erő, hogy kötelességeinknek eleget tehessünk és hibáinkat jóvá tessük, hit, remény és szeretet által jó. A törvény cselekedetei által egy test sem igazul meg. Csak akkor érezzük igazán, hogy jók vagyunk, ha látjuk az Isten szeretetét; mert csak az isteni befolyás tesz minket jókká. Hit az igazság valódiságában, a jó felsőbbségében és a szép jelenlétében; imádkozás hittel, munka törvények szerint, ezekkel lehet nagy dolgokat véghezvinni.

Pál tana tehát azt célozza, hogy megigazulunk hit által, és megmentetünk munka által. Megigazulni pedig annyit tesz, mint békében élni Istennel és saját lelkiismeretünkkel. Ez az első feltétele az értelmi és erkölcsi előhaladásnak. Ki kell vívni üdvünket, de ez csak úgy lehetséges, ha békében vagyunk magunkkal; a béke pedig hit által jó, egy végtelen jóságban, szépségben, egy végtelen könyörületben és gyöngédségben való hit által. Ezt a bizalmat Pál és társai Jézustól örökölték. Jézus lelke telve volt az Istenben való hittel, és ekképen Isten fiává lett.

Más lelkekkel való érintkezésből hitet meritünk; így a Jézus hite átment tanítványai szívébe és életébe, s életüket az Isten fiában való hitben folytatták, magok is fiakká lévén.

Erkölciség és vallás elválaszthatlanok egymástól. Erkölcs valóság nélkül olyan, mint egy fa gyökér nélkül; és vallás erkölcs nélkül termés nélküli fa. Egyesítsünk törvényt és szeretetet, cselekedtet és hitet; egyesítsük a kötelesség érzetét a függés érzetével; munkáljunk üdvünkért, tudván azt, hogy Isten bennünk munkál, hogy akarjunk és cselekedjünk.

Megvizsgáltuk már Pál apostolnak a hitről való tanát tagadólagos oldalról, mint egy oly hatalmat, a mely mindenféle szűk formai és türelmetlen vallást legyőz. Most annak tevéleges oldaláról kell még megemlékeznünk, mint az életben a legfőbb mozgató erőről. E végből a szentírás régi és szent formáját a mai nyelvre kell lefordítanunk, s a mai gondolkozásmódnak megfelelő beszédre kell szert tennünk. Csak egy út van, a mely által az emberek teljes békére és megelégedésre tehetnek szert, és az, hogy jöjjenek Istennel közeli, belső és boldog összeköttetésbe. Istenhez közeledni, közelében, általa, vele és neki élni — ez egyedül elégséges nekünk. Ennek oka az, hogy Isten egyedül végtelen, maradandó, minden egyéb mulandó és látszólagos. Az Isten nélküli élet nem egyéb, mint remény nélküli élet. A mozdony még egy ideig folytatja útját a vezető nélkül, de azután megáll. Ha a templomokat bezáród, a könyörgéseknek véget

vetsz, a nemzedék hitét kiölöd: az emberek még egy ideig lehetnek becsületesek, szivesek és boldogok; de nemsokára a remény kihal az emberek szivéből, s minden dolgot a nap alatt hiábavalónak tartanak és kétségbeesnek.

Hit a rugója minden reménynek, cselekedetnek és örömmek az életben; hit a láthatatlan dolgokban; hit egy végtelen bölcsességben és szeretetben; hit egy végtelen tökélyű Istenben, a ki sohasem téved; hit egy végtelen hatalomban és szeretetben, a mely nem akarja, hogy egy is elveszen, hanem hogy megtérésre igyekezzék. Ez a hit olyan a lelki világban, mint a nap a természeti világban. A míg ez süt, minden él és növekszik; midőn ez eltűnik, hidegben és sötétségben maradunk. Ezért minden korban és minden helyen az emberek valami magasabbra és állandóra törekedtek.

Egyik egy, másik más úton közeledik Istenhez, s minden út, a mely Istenhez vezet, helyes, de egy sem helyes, a mely tőle eltávolít.

A hit nem a hitformákban való hívés. Hinni az apostoli hitformában, a római egyház, Kálvin vagy Channing tanában nem hit egyáltalában. Egy tan sohasem lehet a hit tárgya; a hit tárgya mindig személy. A hitnek mindig jószág, bölcsesség és erő a tárgya. A hit tárgya mindig személyes jószág. Csak a jó embereket lelkesíti a hit. A hit kiűzi a félelmet, éppen mint a szeretet. Midőn hiszünk Istenben, nem félünk tőle, csak megfordítva. A kis gyermeknek mindeniben hite és bizalma van és senkitől sem fél. A bűn rosszassága abban áll, hogy kiűzi a hitet; kételkedőkké teszen magunkban és másokban. Félünk bizni másokban, ha megcsalatunk. Félünk bizni Istenben, mert úgy érezzük, hogy nem vagyunk méltók hozzá, hogy közeledni és könyörögni. Ekkép a bűn kiöli az emberi szivből a hitet, elveszti életét, bátorságát és reményét.

A világ vallásai megkísértették az Istentől való félelmet legyőzni olyformán, hogy így szóltak: „Ha te nem vagy elég jó arra, hogy Istenhez járulhass, fordulj papjainkhoz és szent embereinkhez, a kik imádkozhatnak értetted és áldozatokat mutathatnak be helyetted.“ És ez jobb volt, mint semmi. Áldozati és papi vallás egy lépésnek megjár. Ha egyenesen nem tudsz bizni Istenben, bizzál papod által. És ez a sacramentalis vallás csaknem általános volt a kereszténységen kívül. De a sacramentumban az a rossz, hogy mindig a hit helyét igyekszik elfoglalni és bálványimádásra vezet; mert minden bálványimádás, a mi az istentiszteletet fele utján megállítja. A szentség bálvány, ha azt imádjuk, a helyett, hogy általa Istenhez kö-

zelednénk. Egy pap bálvány, ha úgy tekintjük, mint szentet, a helyett, hogy barátunknak néznők őt, a ki segít, hogy a láthatatlan szentséghez közeledjünk. A biblia bálvány lesz, ha szelleme helyett betűit imádjuk, mert a betű megöl, lélek az, a mi megelevenít. Az atheismus a szívet üresen hagyja, a babona pedig holt formalizmussal tölti el, és ezáltal a hitet még nehezebbé teszi.

Minden nagy reformátornak és reformnak célja az volt, hogy a ceremóniák fagyos kérégtől összetörje és egyenesen vezesse az embereket az élő Istenhez.

Midőn Jézus fellépett, úgy találta, hogy a zsidó papok elhallgatták a zsidó prófétákat; csak a szentségek és templom tisztellete divatozott. Jézus a pénzváltókat kiűzte a templomból és így szólt: „Ti az én atyám házáat latrok barlangjává tettétek.“ És továbbá: „Csak a tiszta szívek látják meg az Istent szentől szembe. És az igaz tisztelők mindenütt imádhatják Istent lélekben és igazságban. Isten irgalmasságot és nem áldozatot kíván.“ A ceremóniák helyett Jézus élő hitet ébresztett fel Isten iránt, mint atya és jótevő iránt, és megmutatta, miképpen lehetnek az emberek Isten fiaivá. A keblében lángoló szeretet túlszárnyalta a zsidó ceremóniákat és tanítványait belső viszonyba hozta Istennel, úgy, hogy az üldözések közepett is örömmel és boldogsággal voltak tele. S a sokaság, a mely nekik hitt, egy lett velök szívben és lélekben.

A zsidó-keresztények vissza akartak menni a szertartásokhoz, mert az új hit nekik igen egyszerűnek, száraznak és hidegnek tetszett, és így szóltak: tartsuk mind az új hitet, mind a régi szertartást. Pál ezt a törekvést ellenezte, azt mondván: ám tegyék azok, a kik mindig zsidók voltak, tartsák meg a szertartásokat, ha tetszik; de ne mondják, hogy azok lényegesek; semmi sem lényeges, csak az Istenben való hit.

Ez a hit által való megigazulás elve. Az őszinte hittel való közvetlen közeledést tételez fel. Az a lélek ösztönében való hit, a mely igaznak bizonyult. Az a szeretet mindenhatóságában való bizalom, a mely örök élettel tölti el azokat, a kik érintkezésbe jönek vele. A hit a nem látott dolgok bizonyossága. S ne menj vissza a zsidó szertartásokhoz, hogy azt kérdezd, hogy van-e jogod a hithez.

Ekkép Pál rendkívüli buzgalma és ereje minden ellenálláson győzedelmeskedett és a kereszténység felszabadult a zsidó ceremóniák alól. S midőn a ceremóniák újból erőt vettek a hiten, jött Luther és újból kijelentette, hogy hit által igazulunk meg, nem cselekedetek által. De Luther és barátai eszméi a következő száz esz-

tendőkben hivallássá alakultak és imádás tárgyai lettek. S a miként a római katolikusok a ceremóniákat az Isten és ember lelke közé helyezték, ugy a protestansok a dogmákat és tanokat helyezték az az ember lelke és Isten közé. Ekkor megint arra kellett figyelmeztetni az embereket, hogy hit által üdvezülnek; s hogy Isten megbocsát nekünk, a midőn hiszünk az ő megbocsátó szeretetében s nem credora és tanra van szükségünk, hanem az Istennel való közvetlen érintkezésre. E czélból alakult a quakerok és methodisták felekezete és léptek fel Channing, Parker Tivadar és Emerson. Mindezek azt akarják elérni, hogy a vallást minél természetesebbé és közelebbivé tegyék, a helyett, hogy természetellenes s távoli legyen. Legyen anynyi hited, mint egy mustármag, hited Istenben, emberben, az isteni jóságban és kegyelemben, az ember tehetségében és rendeltetésében, és egyszerre erőre és békére tész szert. Midőn valami jót akarsz tenni, higgyed, hogy te azt meg tudod tenni, és akkor meg fogod tenni tudni.

Erre az élő hitre ma is szükségünk van, e nélkül féligre meg vagyunk halva. Az egyedüli dolog, a mely nekünk új életet, békét és erőt ad, a hit; hit Istenben, mint végtelen szeretetben. Jézus feladata, hogy vigyen minket Istenhez, a mi Atyánkhoz. Midőn e feladatát végrehajtotta, mindent megtett. Midőn tehát Pál apostol azt mondja „megigazulunk hit által“, az alatt azt érti, hogy a midőn Istenben bizunk, akkor szeretjük is Istent és akaratját teljesítjük. S ez a nagy elv, melyet Pál apostol Jézustól örökölt, éppen oly jó ma nekünk, mint volt neki régen.

VARGA DÉNES.

A SZOMBATOSOK IRODALMI MARADVÁNYAI ÉS VAL- LÁSOS NÉZETEIK.

(Harmadik közlemény.)

Et nunc venio ad fortissimum argumentum.

A szombatos író, mint már volt alkalmunk látni, oly fontos theologiai tételek felett, a milyenek Isten lénye, Isten egysége, Krisztus személyisége, messiássága és tanítása, a törvény és az evangelium hitelessége, praedestinatio stb. mond bírálatot, s pedig legtöbbször figyelemreméltó alapossggal. A most következő 3 $\frac{1}{2}$ oldalon folytatásul az Aristotelesről irt bírálatnak, áttér a vallásos felekezete k, u. m. pápisták, lutheránusok és unitáriusok bírálatára. Némileg ismerjük már idevonatkozó nézeteit is, de különösen azok a historiai adatok, a melyeket az unitáriusok dogmája fejlődéséről elmond, megbecsülhetetlen értékűek, s a Dávid Ferencz halála utáni unitarismus történelmét oly oldalról és úgy világítják meg, a mint tudomásom szerint eddigelé egyetlen ismert egykoru író sem. Főcíme:

Caput secundum. A papok háromféle sectájáról. A secták közül — mondja írónk bevezetésül — egy a másik ellen szól, mintha az egyiknek tudománya igazb volna a másiknál, pedig ha mértékre vesszük, egyik ugyanabban a labirintusban van, mint a másik. Ennek oka az, hogy mindenik magát bölcsnek állítja, hogy tisztesség kívánók, kevélyek. Bírálatában ugyanazt az eljárást követi, mint eddig; t. i. előadja először mindenik secta téves nézetét és azután írja meg rendre a bírálatot.

Első a pápai tudomány, — szól — mely jó végre kezdetett volt az apostolok tudománya szerint, de annakutánna confundáltatott. Ez minden szentírást magának akar tulajdonítani, az ő tudománya és ecclesiája értelmére akar vonni, s a szerint akar magyarázni, mintha nem az ekklesiának kellene a szentírás szerint érteni, hanem a bibliát kellene a római ekklezsia értelme szerint magyarázni.

Az ő beszédéből meg lehet ismerni ötét. „Ha azt mondja, hogy tudománya Isten parancsolatja szerint van, kérd meg tőle, hol parancsolta Isten, hogy a római pápa, Isten vicarius, legyen a szent

gyülekezet feje? A pápa erre nem tud feleletet adni, „holott ő is romlandó ember.“ Ellenben Mózes hű volt Isten házában a mint maga Krisztus is bizonyosságot teszen róla. Ne hidj tehát a pápa tudományának, mert emberektől vétetett az.

A Luther tudománya, noha ellene szól a pápáénak, mikor kikel a bálványok, a sok hamis ünnepek s a processiók ellen, azonban ez is az Isten parancsolatja ellen való találmány és okoskodás, és valódi pápaság, melyet Niceában végeztek el az Isten ellen. „Mert hol lehet nagyobb pápaság, mint mikor az Istent háromságnak mondják.“

Ezután szól az unitáriusokról, kiket Hunyadi Demeter¹⁾ püspökről gunyosan Demetriádusoknak nevez. E részt szóról-szóra idézem.

„Harmadszor a Demetriádusokról, kik ezekis egy cseppel sem különböznek azoktól, sőt még ugyan azt merem mondani, hogy meghaladták bűncselekedettel imezeket. Mert amazok szegények, tudatlan és máshoz képest együgyűségből, ezek pedig tudva s nyilván való áruttatásból mivelik.“

A bírálat nem függ össze az alábbi részszel, minek oka mint fennebb jeleztem az, hogy a pápások és lutheranusok elleni bírálat megelőzi. A tárgyalás szószerint im ez:

„Demeter püspök viszontag mit cselekedett egyebet, hanem ugyanaz formán ő is az nyavalyában van: mert ő is noha erősíti, hogy csak egy az Isten mindazonáltal azt mondja hogy nincs is parancsolatunk róla hogy a Krisztust imádjuk, de mindazáltal meglehet.²⁾ Látod-e hogy ez hátra hagyja az Isten parancsolatját és az ő akaratját tolja elő. Ki nem látja bolondságokat.

Továbbá azt is mondják ugyanezen Demetriádusok: tudjuk hogy ugy van a szent írásban hogy mindeneknek az Isten parancsolatja szerint kell lenni; tudjuk azt is hogy szentek példájok szerint kell mindent cselekedni. De lássátok ha engedtek a mi végezetünknek (avagy nem), ha pedig nem engedtek megtiltunk hogy ne prédikáljatok.³⁾

Ihol hol lehet ennél nagyobb megátalkodás, ime megtiltották azokat a kik mindenképpen csak Isten parancsolatját és a szentek-

1) Hunyadi Demeter az unitáriusok második püspöke volt. 1579-ben a Dávid Ferencz halála után választott meg.

2) Az új confessio közölve van Ker. Magy. XX. k. 338. l.

3) Itt az író arra vonatkozik, hogy az unitárius papok kényszerítve voltak a püspök confessioja szerint prédikálni. A következőkben bővebben meg lesz magyarázva.

nek példájokat mutatják, és a fenséges tudományt csak abba helyeztetik. Demeter pedig az ő papjaival végezett végezést akarja előtolni, és az igaz jámbor tanítóknak a nyakokra erőszakkal vetni. Megértheted annak okáért mindezekből, hogy minden emberi találmány ördögöktől van: és valakik abban esnek, azoktól szokott támadni a szent tudománynak üldözése és kergetése. Mert felfuvalkodottak, kevélyek maga nadosok⁴⁾ és ártatlan vérnek szomjuhozói, mert az különbség ördögtől származott.“

És ezek a három secták — folytatólag megjegyzi — nem különböznek egymástól, mert mindenik emberi találmánytól függ, mely miatt elkárhoznak a kik azoknak követői és Aristotelessel elvesznek.

Miért hagyták el a Dávid Ferencz vallását az unitárius papok? Erre adnak feleletet a következők.

„Hogy pedig azt hogy a Demeter püspök alatt való papok tudva árultatásból és félelemből mivelik hogy az emberi találmányoknak és végzeteknek engednek Isten parancsolatja ellen, im ez az oka: mert mikor ez Hunyadi Demeter pap elárulá a jámbor és istenfélő Dávid Ferenczet Báthori Kristóf erdélyi vajdának Blandrata doctor kedveért és barátságáért, akkor azt az papok, kik most Hunyadi Demeter mellett hodloftak, nagyobb része, avagy inkább mind, mert elholtak a Demeter társai, kikkel elárulta vala Dávid Ferenczet, készek valának még életeket is letenni Dávid Ferenczért. De annak utánna az Hunyadi Demeter addig forgódék hogy fejedelem erejével és mesterséggel ijegetven, behizelkedvén nekik, mind mellé hodoltatá őket, és így nehány esztendő eltelvén, gyűlést hirdetvén, és papoknak erőszakkal kezdi nyakokra vetni az ő rendeléseit és találmányit, tudniillik, mi ezt a Krisztust imádhathjuk, testi-lelki jókat kérhetünk tőle mostis, és neki könyöröghetünk, és az coenával és az keresztséggel úgy kell élni mint ő rendelte.⁵⁾ Kiket mikor megértvén a jámbor istenfélő tanítók, kik ezek is a Dávid Ferencz fogságában részesek valának, ugyanazokkal kik most Demeterhez hódoltak, és mind azoknak a Demeter találmányainak ezekkel együtt a szent irás szerint ellene prédikallottak volna. De minthogy Demeter püspöktől való féltéken, elárulták az igazságot, kit annak előtte kipredikallottak vala megcsufolták, és az Istennek nevét szidalommal és gyalázattal illették.

⁴⁾ Öndicsekedők.

⁵⁾ Hunyadi Demeter irt egy *Disciplina ecclesiasticat*.

Ez néhány személyek pedig: Bogáti Miklos, Erdődi András, Beolcziháti Péter, Boldisár pap, Panchotai Tamás, Aitai István pap, Ambrus pap, és ezek kívül egy néhány atyafiak ellenek szólván, ez nagy árultatásban nekik semmit nem engedvén, ellenek állának kiért rájok megdühödvén, prédikálásoktól ugyanazon előbbi egy hiten levő atyafiak őket megtilták. Hiszem árultatás ez.“

Midőn ezekben bevégzi az író a három secta ismertetését, bizonyos szónoki hévvel kérdezi újabb meg újabb kérdésekben: Láthat-e mint járnak azok, a kik emberi találmányokat követnek? Ismét folytatja: „Igy csalá meg Hunyadi Demeter fenyegetésével és hízkelő tudományával a papokat és így vivé őket a veszedelemre.“ A mily nagy tévedések ezek, éppen olyan igazság az, a mit a próféták és Mózes tanítottak régen.

A szombatos író kifakadása a liberalismus olyan szép apologiája, melynek párját alig találhatnók a reformatio heves vitatkozásokkal elárasztott irodalmában. Az unitáristmust a maga rendes irányából a személyes érdek s nagyrészből az irigység kizökkentette, a fejedelmi erőszak és az előljárók csábítása a négy-ötszázra menő unitárius papot annyira megtántorította, hogy alig tiz-tizenöt maradt hű hite'véhez. A szombatos író nem egyedül volt azok között, kik megbotránkoztak ezen a lépésen, mert Magyarországról Kárádi Pál, Ovári Benedik s mások a legegésebb kifakadásokkal fejezték ki azt a kolozsváriakhoz írt leveleikben. A szombatos író levelét a szelid mérséklet és nyugodt ítélet kétszeresen hecsessé teszik. De historiai becse is igen nagy a tény előadásán kívül azért is, hogy a hivek neveit feljegyezte, mert így a már ismert Pictoris Máté, Udvarhelyi János és Erdődi András neve mellé sorozhatjuk még a Bogáti, Beolcziháti, Boldisár, Panchotai, Ajtai és Ambrus neveket is. Midőn az unitáriusok válságos dogmai harczát is lerajzolja, a bizalom és meggyőződés hangján így buzdítja saját hiveit:

„Mi annakokáért kövessük a szenteket és szoktassuk magunkat szent életre, buzgó, szivbeli könyörgésekre, alamizsnálkodásokra, józan és mértékletes életre, igazán való böjtölésekre és így várjuk eljönni az Istennek fiát és beszállani az ő tőle megígért szent birodalomba, kit megígért az Uristen minden szent hívőknek a szent angyalokkal egyetemben. Mi kérjük ő szent felségét, hogy segéljen meg minket is minden ő szent akaratjával követésére, és annak megtartására, hogy mi vehessünk részt a szentekkel a Krisztusnak ígért birodalomban és szent dicsőségben. És a mennyei szent angyalokkal

és minden szentekkel egyetemben mondhassuk nagy bizodalommal a mi Istenünknek e dicsőséges angyali énekléseket szent, szent, szent a menynek, földnek, tengernek és minden benne levő állatoknak teremő ura és Istene. Amen.“

Codexünk változatos tartalmát gazdagítja egy *Predicatio* vagy *Contio* az Árkosi János kézírásában. Irálya némileg megegyezik azokkal a magyarázatokkal, a melyek egy-egy énekre irattak. Alakilag *predicatio*szerű. Megvan az alapigéje s van bizonyos beosztása és záradékja.

Árkosi, hogy az előtte állókkal némileg összefüggésbe hozza, a megelőzők után írta a *predicatio*t tartalmazó előtti lapra „Immár következik a Jeremiás proféta irásából és a szent irásokból is több helyekről ki szedegetett üdvösséges *praedicatio*“. Az író elnevezése: *Contio*, melyet a másoló Árkosi így vezet be: A Jeremiás prophetának 17 részéből kezd, vagyis 19—22 verseket idézven, megmagyarázza, hogy ez igékben Jeremiás proféta profétai követsége és hivatala van megírva. Jeremiás követsége az volt, „azt hatta mag nekik, azt adta elejükbe, azt parancsolta: hogy az ünnepet megüljék megszenteljék isteni félelemmel, és megőrizték lelküket minden kézi és külső munkától stb a mint ezt a szent atyáknak és a prophetáknak megrendelte volt a törvény.“ Tíz sorra terjedő bevezetés után szónokias fogással így kezd a tárgy részletes kifejtéséhez: Mind ezekből először lássuk meg mi legyen a szombat; és hány kiváltképpen való okért parancsolta vala az egyedül uralkodó Szent Isten a szombatot megőrizni és megszentelni az ő szent népeinek; hányféle szombatot találunk az Istennek ígében; s miképpen cselekedtenek az Istennek szent népei s miképpen viselték magokat a szombatnak megszentelésében s a kik meg nem szentelték minémü büntetéssel büntetnek meg? Feleletül hivatkozik Jeremiás alapul felvett szavaira s megmagyarázza 1-ször is mi a proféta hivatása, t. i. „hogy a népet megintse, megszólítsa sőt ugyan megis fenytse, hogy az ünnepet megszenteljék.“ 2-ször: hogy senki a Juda és Jeruzsálem lakói közül magának mentséget ne vehessen, ne kereshessen. És főképpen hogy a fő népek azt ne itélnék hogy csak a községre, csak a szegény népre nézne az Urnak indító beszéde, az Urnak innepének megtartása szerint.“ A királyt és fejedelmet éppen ugy illeti a parancs, mint a népet. Ugyanezt több máshelyről vett példával bizonyítja. Második fő tárgy az Egyiptomból való megszabadulás megünneplése. 3-ik hogy egy napon összegyűlvén a nép a törvényből az igaz Isten ismeretire és törvény tiszteletire figyelmeztet-

senek. 4-ik hogy a szombat megünneplése bizonyos jel legyen az Isten között és az ő népe között. 5-ik hogy irgalmasságra indíttatnának az emberek s nyugalmat engednének szolgálknak. 6-szor hogy emlékeznének meg hogy hat esztendeig szántsák a földet de a hetediken pihenni hagyják, ismét a 7-szer 7 után valón vagyis az 50-iken. Hogy ezenképpen a 7 ezredik esztendő lenne az örvendezés esztendeje midőn örvendezzenek a Messiással együtt.

Midőn ezekben megfelelt arra a kérdésre, hogy mi a szombat, azt teszi fel, hogy hány szombat van? Két szombat van, u. m. külső, a mikor nem kell munkálkodni és belső, mely a léleknek nyugalmaiban áll, mikor t. i. a választott ujonnan született fiak megszünnnek a vétektől. Záradéku elbeszéli 2 Mal. 16. része alapján a hitetlen Niconorral történetet az Isten ítéletinek megmutatására, s aztán az alapigék ama szavaival zárja be beszédét: ha pedig nem hallgattok meg engemet hogy megszenteljétek a szombatot, és miképpen megparancsoltam hogy Jerusalemnak kapuin terhet ki és be ne vigyetek a szombat napon: tüzet gyujtok én meg Jerusalemnak kapuiban mely megemészti Jerusalemnak házait és nem lészen ki megoltsa.“ A sok szónokiassággal s tömören megírt beszéd után van téve: *finis 22 die martii Anno Dni 1628.*

Megelőző közleményeimben mellőztem azokat a zsoltárokat és énekeket, a melyek magyarázat nélkül vannak felvéve a codexbe. Röviden szólok azokról is.

Sorban első helyen áll: Sion népéről szóló (4-ik lev.) teljes czime: Azonra Sion Nepiről. Nota keserves szüvel magyar. Ez ének meg van mind a „Szombatosok énekes könyvében“ mind a Bogáthi Fazakas Miklós⁶⁾ énekgyűjteményében, azonban sem egyikből, sem a másiktól nincsen véve. Az elsőben a felírás: Más ugyanazonra. Nota: Mostan uristen hozzád stb. Az utóbbiban: Azonra nota: keserves szivvel magyar stb, későbbi kéztől margoi jegyzésben: Mostan Uristen hozzád kiáltunk. Codexünkbe tehát valamely más gyűjteményből iratott át. A szöveg mindháromban nagyon csekély eltéréssel ugyanaz. Kilencz két soros versre terjed. Tárnya: *Messias eljövetele nék öröme.* Az eljövétel a *Pesah* (Pesach, paska) ünnepeén fog mégtörténni, s azért kell e napot megünnepleni.

Pesank minekünk ezzel kezdetik, telik végződik.

Messiásodat örömmel várva, benned lelkünk bizik.

⁶⁾ „A szombatosok énekes könyve“, valamint „A Bogáthi F. M. Zsoltárai“ a kolozsvári unitárius főiskolai könyvtár tulajdonai.

A codexben közetlenül következik: Szombati tanítás-utánra való ékes ének cse. Ez is meg van az említett két codexben (19. és 304. l.) A „szombatos“-ban czime: Szombaton estvéli tanítás előttre. Nota: Csak te benned Uram Isten. Bogáthinál: Szombatra: estvéli tanítás előtt. Nota: Csak te benned Uram Isten vagyok. Ez ének, mindamellett is, hogy szombatra szól s a szombat megünnepelését hangoztatja, a Krisztus eljövételét tartja fődolognak, a mint kitetszik e sorokból:

Igy várhatjuk nagy örömmel, Ur ama nagy napját,
Ur Jezusnak dicsőséges, méltóságos napját.

E két ének folytatása a XIX. zsoltár. Kezdeté: Istent lenni valaki tagadja stb. Megvan a Bogáthi Zsoltárai közt. Tartalma kivehető az első versszakból:

Istent lenni valaki tagadja, mint sok bolond tagadja,
Tekintsen az égre ennyi szép csillagra, a napot holdat lássa,
Hogy Isten vagyok, és hatalmas böles az Isten, bizonyjal hiszi s vallja.

— — — — —
Nincs oly nemzet, a ki ennek szavát nem érti, nem hallja. . .

De mégis, folytatja a 12-ikben:

Gyakran az ég változik háborgó, tökéletes a törvény,
Valamit az mondott különben nem leszen, örökké igaz leszen.

— — — — —
Isten könyve, beszéde, törvénye drágább minden szépségnél.

A zsoltár huszonegy versből áll. Fő tartalmát az idézett sorokból ki lehet venni.

A codex 22-ik levelén van: Apostoli igaz hitről való ének; nótája: Krisztus feltámadá igazságunkra stb. Ugyanez megvan „a szombatos énekes könyvben“ (77. lev.) Terjed huszonkét versre. A kezdő sorokat méltóknak tartjuk a közlésre:

Halld meg vak világ ezt: nyisd rá elmédet,
Ertsed nagy tévelygésedet, mely allja szivedet.
Zsidó név nagy rutság nálad s utálad,
Zsidó hitit untig szidalmazod.

Az Ur Jezus Krisztus jusson eszedbe,
Ki zsidó volt nemzetében mind vallás rendiben
Ő a zsidó törvényt prédikálotta
Mozesre és profétákra embert igazita.

Evangalista is ezt róla írja

Hogy nem jött törvény rontásra, letapodására

Jött inkább törvénynek erősségére

Pontjának is épségére, jól töltetésére.

Tovább elmondja, hogy az apostolok is zsidók voltak, zsidó hitet tartottak, hasonlóan ezt vették fel némely pogányok is.

Codexünkben csupán ez a négy ének van önállóan közölve. Szerencsére a másoló az utolsó után megadja a szükséges tájékoztatást e szavakban: finis posui Johannis Árkosy Anno Domini 1626. A két utolsó szám ki van szakadva, azonban a Codex utolsó részében ugyane kéz írásában levő szakasz után 1626 van s ez, azt hiszem, az innen hiányzó két számnak megfelel.

A tartalomból arra a következtetésre jövök, hogy ezeket az énekeket, a melyek a vallás legfőbb tárgyairól szólnak, milyenek az Isten létele, messiás eljövetele, a törvény tisztelete — Árkosi saját használatára válogatta össze. A négy ének, az Eössi András imája, az üdvösség meghatározása, szentírásból való rövid tanuságok és Eössi ételelőtti imája után s ugyanazokkal egyféle papírra van írva. Az egész hat levelet foglal el. Nevezetes az, hogy az apostoli igazhitről szóló ének levele elébe be van foglalva a „Szentírás panaszolkodása“ című hosszú vitairat. Az egész codexet valószínűleg Árkosi állította össze, a mint ez sejthető abból, hogy a főrészben utolsó helyen álló s fennebb ismertetett Contiót is ő írta sajátkezűleg az üresen talált helyre.

És ezzel be is számoltam Codexünk változatos tartalma főbb és jellemzőbb tényezőivel. Teljesség kedvéért megemlítem, hogy a Contio utolsó lapja üresen maradt helyén a többinél jóval későbbi kézírásban újból előfordul az ó és új törvény viszonyáról szóló öt pont, a melyet már láttunk (80 l.). Legvégül toldalékképpen hozzá van fűzve a codexhez hét levél, melyeknek tartalmát a cím jelzi: Az Isten törvényéből kiíratott parancsolatok melyeket minden nemzetből való embereknek meg kell tartaniok a kik idvezülni akarnak.“ Kezdődik Moz. II. könyve XII. részével. A III-ik könyv XXII. részével megszakad.

A codex tábláján s benne is az üres helyeken van itt-ott egy-egy jegyzés. Különösen két helyen költségjegyzetek, melyeket „a törvényből kiírt parancsolatok“ másolója jegyzett fel. Pl. álljon itt egy pár: borra adtam Jánosnak d. (denár) 10.; ugyanakkor Joulinak d. 4.; azután adtam ugyan borra Jánosnak d. 10. Az egész egy pár tétel

kivételével, a János borkontója. János hihetőleg a könyv tulajdonosa szolgája volt. Midőn ezekkel a codex tartalma legutolsó részéhez is eljutottam, könnyebb áttekintés végett közlöm a benne előforduló iratok czimtarát:

1. Az üdvösség és a szent élet meghatározása kérdésekben és feleletekben 1-ső lev.
2. Eössi András imája 1617-ből. 2 l.
3. A szentírásból kiszedegetett tanúságok az Isten, Jézus és a szentlélek ismeretéről 8 tételben. 3. 4. l.
4. Eössi András ételelőtti hálaadása. 3 l.
5. Sion népiről. Romlott világnak megépülését stb. kezdetű ének. 4 l. Megvan a „Szombatosok énekes könyve“ czimű gyűjteményben és Bogáthi Fazakas Miklós énekei között.
6. Szombati tanítás utánra való. Jer dicséjriük a hatalmas kegyelmes Ur Istent stb. kezdetű ének. 4 l. Megvan a szombatos énekes k. és Bogáthinál.
7. XIX. Zsoltár. Istent lenni valaki tagadja. 5 l. Bogáthinál.
8. A szentírás panaszkodása. 6—17. l.
9. Az üdvösség utára tanító ének. 7) 17b—19a l.
10. A tiltott ételekre vonatkozó magyarázatok. 20—21a l.
12. Az apostoli igaz hitről való ének. Kezdeté: Hallj meg vak világ stb. Szombatosok énekesk. 77. és átdolgozva 105. lap. 22 l. a.
13. 145. és 150. zsoltárok. Magyarázattal 23—26a.
14. 29. és 79. zsoltárok. Magyarázattal 27a—37.

7) Dr. Kohn Sámuel. ki a „Magyar-zsidó Szemle“ ez évi folyóiratában a szombatosokat ismerteti s az unitáriusokról is elismerésreméltó történelmi hűséggel és rokonszenvvel nyilatkozik a 310. lapon a Ker. Magvető f. évi 8-ik lapján az Üdvösség utára tanító ének után ragasztott „Eössi András beteg ágyán monda“ kezdetű négy sor verset az én megjegyzésemmel ellenkezőleg az „Üdvösség utára“ stb. énekre vonatkoztatja, sőt azt bizonyosnak is tartja, mivel Eössi hosszasan volt beteg, mialatt tehát megírhatta, s mivel oly metrumban s rímben van írva, mint az ének. A dr. Kohn állítása mellett legfőbb bizonyíték az a külső körülmény, hogy e négy sor az ének után van írva.

Én ezzel s a felhozott többi argumentumokkal még nem látom kellően bebizonyítva, hogy az Ének csakugyan az Eössi szerzeménye lett volna. A mire én hivatkoztam s a mit bizonyosnak tartok, az, hogy ez a négy sor az általam ismertett szombatos codexben a mellett tanuskodik, hogy a Ker. Magv. 8. és 11. lap. közölt két kis ima az Eössi imája volt. Azt is meg kell említenem, hogy az 1617. évszám csakis az első ima után levő jegyzésben fordul elő. Az ének után csak a négy sor vers áll évszám nélkül, egészen más és későbbi kéziratban, tehát „feltétlenül hitelesnek“ nem mondható.

15. Birálata Luther és követői Krisztusról való nézetének. 32—33a.

16. 113. Zsolt. magyarázattal az Isten egységéről s az ellenkező nézetekről. 33b—43. l.

17. Mózes isteni és Aristoteles világi bölcsességéről, 44—45. l.

16. A pápásokról, lutherusokról és demetriadosokról. 46—47b.

17. Bizonyítékok a mellett, hogy a szombatosok nem Krisztus-tagadók. 47b.—49a.

18. Prédikáció a szombatról. 49b—50.

19. Öt tétel az ó és új törvényről. 51a.

20. Az Isten törvényéből kiirt parancsolatok. 52—57.

21. Költség-jegyzék s más apró jegyzések és jelmondatok.

Ha már most egy rövid pillantást vetünk az unitáriusokra vonatkozó s így minket legközelebből érdeklő részre, azt kell megjegyeznünk, hogy író a Dávid Ferencz-féle unitarismussal határozottan rokonszenvezett, s elítéli azokat, kik Dávidot megtagadták. Érdekes az is, hogy első helyen Hunyadi Demeter püspököt tartja azért felelősnek, minthogy ő formulázta újra a hitvallásukat s ő gyakorolt legnagyobb erőszakot rájuk püspöki hatalmával. Azt sem zárja ki azonban, hogy ez a megbasonlás Blandratától eredt. Hogy a Dávid Ferencz nézetéhez hiveket mennyire pártolta, azzal is bebizonyítja, hogy neveiket megörökítette. Mindamellett is azonban engemet arról győznek meg a szombatos író emez írásai, hogy ő az unitáriusokkal nem volt semmi összeköttetésben sem mikor írt, sem azelőtt. Hogy saját szerű nézeteit, melyek felől eléggé tisztában volt, hogy és honnan sajátította el azt még sejtjenünk sem engedi. Előttünk tény csak az, hogy ismerte kora vallási irányait, azokat alapjokban bár helyeseknek tartja, végeredményüket elítéli, mert a mi szerinte a legfőbb, Mózeset és a prófétákat félremagyarázták és a Jézus Krisztust nem igazán ismerték meg. A mi végül azt az önként felötlő kérdést illeti, hogy milyen viszonyban volt író a Dávid Ferencz tanaival,^{*)} s azok mily hatással lehettek eszméi megérlelésére, abba most nem bocsátkozom. Remélem, hogy a kezemben levő, s még eddig ismeretlen kézirati adatok alapján alkalom adtán ehhez is hozzászólhatok.

^{*)} Dr. Kohn fennidézett tanulmányában a Bogáthi Fazakas Miklós Zsoltárait, valamint énekeit is, mint szombatos énekeket tárgyalja. éppen ellenkezőleg, mint tárgyalta Jankab Elek a Ker. Magv. XV. köt., ki Bogáthit és iratait unitáriusoknak mondja.

Még mindig előttem lebeg egy kérdés, vajjon ez a Codex jogosan volt-e a szombatos irodalom termékei közé sorozva. Az író sok helyen szól magáról, hitfeleiről első személyben, de nevet sehol sem említ. Azonban az írás tartalma, a kifejtett vallásos elvek, valamint az a tény, hogy az alapul felvett zsoltárok és énekek Pechi Simón s a szombatosok által el voltak fogadva, kétségtelenné teszik, hogy a „szombatosok régi könyve“ a szombatos irodalom igen nevezetes ritkasága. Tudomásom szerint a mostanig ismert szombatos Codexek közül egy sincsen, a mely e rövid életű kis secta vallásos elveit oly részletesen és oly pontosan kifejtette volna, mint ez tevő. A mit a szombatosok vallásos eszméiről eddigelé tudni lehetett, azt főleg a Lugossy József ismertetése után a M. T. Akadémia tulajdonában levő Jancsó Codexből s a Kriza János ismertetése után a kolozsv. unitár. főisk. tulajdonában levő „Szombatosok énekes könyvéből“ merítették. Mindkettő, mint költői mű, bár ugyanazon eszméket mondja is el, sokszor bővebb magyarázatra vár. A szombatosok régi könyve, mint prózai mű, ezt a hézagot sok tekintetben kipótolja. Elannyira, hogy e Codexet, mind tartalmát, mind kritikai értékét tekintve, a szombatos irodalom virágzó kora egyik jeles theologiai művének kell tekintenünk.

BOROS GYÖRGY.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CI.

UNITÁRIUS HALOTTAK ÉS TEMETÉSEK.

(1626—1646.)

A kolozsvári unitárius Collegium iskola-főnökei — seniorai — az anyakönyveket vagy matriculákat „*fascic. rerum scholasticarum*“ czim alatt 1626. január 1-től kezdték vezetni. Ez anyakönyvekbe egyebek mellett mindazok halálát és temetését bejegyezték, a kik a Collegiumnak és ifjuságnak jóltevői voltak, vagy a kiket más tekintetből megemlítésre érdemesnek tartottak. E nevezetesebb halottakat és temetéseket ez anyakönyvekből leírva, az alábbiakban közlöm. Az eredeti latin nyelven van írva. Sajnos, hogy nem mindenik isk. főnök volt eléggé pontos és szorgalmas a följegyzésben, a háborús évek alatt több versen nem is volt isk. főnök, még a bekötés előtt egyes levelek elvesztek s így kétségkívül még számos temetés hiányzik.

A közlést érdemesnek tartottam azért, mert adatokat szolgáltat arra, hogy mely nevezetesebb férfiak és nők voltak a 17. száz évben hitelveink követői, kolozsvári Collegiumunk jóltevői, tanárai és az ekkla papjai; mily módon történt a temetés, kik voltak a hiresebb szónokok stb., melyeknek ugy a biographus, mint a genealogus hasznát veheti.

Meg kell jegyeznem, hogy a „*Coetus*“ latin szó az egész diákságot jelenti, de külön „*Coetus*“-t alkotnak a magyar és külön a szász unitárius diákok, mely utóbbiak is az időben még meglehetősszámmal lehettek. Végre az első személyben beszélők alatt az illető isk. főnök, a „kisebb iskola“, „külvárosi iskola“ alatt a Kolozsvár egyik külvárosában, Szt.-Péteren, akkor virágzó algyimnasium értendő, s az egyes nevek után a római számok a matriculát, az arab számok a lapokat jelzik. Több helytt magam egészítettem ki a hiányt, a mit zárjel közé tettem.

Fascic. I-ből.

1626. jun. 10. Kamuti Farkas halála hire érkezik.

„ „ 25. Kamuti Farkast Szt.-Lászlón eltemetik. (I. 54. l.)

1628. mart. 9. Varsolczi János kolozsvári (unitárius) pásztor meghalt, kinek temetési tisztességére szónoklatokat tartottak („declamationes habuerunt“): Almási György, Solymosi Boldizsár és Czianádi (Csanádi) Antal fia. A míg a conciator temetésén voltunk, Sárosi nevű gyermek, a ki himlőben feküdt, meghalt. (I. 64. l.)

1628. sept. 5. Radnothi István kolozsvári főbíró meghalván, Sámuel ur (Járai Sámuel) prédikált, Csanádi Pál orált, Solymosi Boldizsár verset szavalt („carmen recitavit“), két gyermek hasonlólag. (I. 66. l.)

1629. maj. 22. A kisebb iskola rectora János, a Flistich Péter alumnusa meghal. (János elől a vezetéknevet kifelejtette a senior. I. 33. l.)

1629. nov. 21. Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, hosszas vizkórságtól gyötörve és szenvedve, déli 12 óra körül meghal. Neve örök emléktű (Nehány szó olvashatatlan. I. 34. l.)

1630. jan. 22. Bethlen Gábor erdély fejedelme temetésére összegyűlnek a nemesek. (I. 35. l.)

1631. máj. 25. Visszaérkeztem Nzts. Sükösd György temetéséről.¹⁾ (I. 20.)

1632. jun. 19. Vagner alias Mészáros János városi tanácsos (Amplissimusvir) mindkét nemzetbeli Coetusnak testált 100 frt. Adjon isten neki boldog feltámadást.

1632. aug. 18. Néhai Tiszt. és Claris. Radecius Bálint ur, a mi közben járónk a Jézus Krisztus által egy istent valló erdélyi papok püspöke meghalt. a nagy templomba kinek tisztességére halotti tartott Lőrincz. I. 27.

1632. ang. 20. Plébánussá választatott egyhangulag t. Járai Sámuel ur.

1632. dec. 4. Tiszt. Stegman Joachim leányát temették harangozás és éneklés nélkül, a mi eddig hallatlan volt.²⁾ (I. 28. l.)

¹⁾ Sükösd György neve 1626—1631. közt számtalanszor előfordul a matric-ban a kolozsvári unitar. Collegium jöltevői közt. Nagy-Teremiben van eltemetve a mostani ref. templomban, melyet ő az unitáriusok számára saját költségén építtetett volt. Sirja felett van márvány sarcophagja is, melynek párkányzatán ez olvasható: „Monumentum D. Georgii Swkoesd de N. Teremi, qui placide in Domino obdormuit die 24. Martii 1631. aetatis suae 42. Quod fieri Curavit G. Dona Elisabetha Borsuai in dulcem mariti sui recordat.“ A szobrász is ráírta nevét: „Hoc monumentum extruxit Petrus Dioszegi. Claudiopoli. 1632.“ Ő volt e család utolsó fia. Bethlen János cancellár kapta fejedelmi kegyből Teremit és a Sükösd többi jószágait. L. Nemzeti Társalkodó 1840. I. félév 180. l.

²⁾ Stegman Joachimot 1632. oct. 22-én Racov-ból hozták Kolozsvárra a szász unitar. ekkla papjának. Csanádi Pál, ki 1608-tól rector s 1632. sept. 2-től püspök is volt, nov. 3-án a rectorásgról lemondván, Stegman lett rector is. Hivatali előde alatt némileg meglazult fegyelmet fiatal erélylyel kezdette helyreállítani. Ezért és az egyház gonosz szelleme a püspökségre vágyó Ráv Mátyás másik szász pap bujtogatásai következtében a diákság Beke Miklós senior vezetése alatt „sztrájkolt“; nov. 13-án az auditoriumban hagyta az új rector t az iskolából kitakarodott. A városi tanács nov. 26-án a Collegiumba ment, de a kibékítés, lecsendesítés nem sikerült. Ezért volt leányának, valamint neki magának is a következő évben szokatlan módon a temetése. (I. fasc. r. Schol. I. 28. és 41. l.)

1632. dec. 7. Czianadi Antal Kolozsvár főbirája (primarius judex) meghal. A temetésért adtak 1 frt 10 drt.

1633. mart. 12. Tiszt. Stegman Joachim urat a szász diákok énekszóval kikisérték, de sem a háznál, sem a sirnál nem énekeltek. (I. 32.)

1633. sept. 18. Csávási István az urban elnyugodott. (I. 99.)

1633. sept. 24. Ilyefalvi Demeter, kölvárosi rector, az urban elnyugodott. (I. 99. l.)

1633. nov. 7. Nzts. Suki Pál urat temettük. Adtak 3 frt 50 drt. (I. 101. l.)

1633. aug. 21—dec. 31-ig rettenetes pestis dühöngött Kolozsvárrt. A diákok reggeli 8 órától estig sokszor minden órában temetni vannak s naponként 8—10-et temetnek. Az isk. főnök dec. végén megjegyzi, hogy körülbelől 455-öt temettek a diákok (fasc. r. I. 120. l.)

1635. aug. 25. A nagyságos (M=magnificus) Mikó Ferencz ur temetésére heten Fejérvárra utaztunk, a kit nagy ünnepélyességgel 28-án eltemettünk. Adtak közösen 300 frtot, melyből nekünk jutott 19 frt 24 dr. s ebből fejenként 2 frt 75 dr. aug. 31-én érkezünk haza. (I. 132. l.)

1635. oct. 7. Gyerőfi Gáspárt innen Szamosfalvára vivén, a nemesek és városi polgárok nagy sokaságával eltemettük. A kísérésért kaptunk 4 frtot, a versekért ugyanannyit. (I. 132. l.)

1635. oct. 10. Özv. Cserény Farkasné temetésére voltunk, a kit Mocsról Szovátra vivén, 11-én tisztességesen eltemettük. A diákok kaptak fejenként 1 frt 91 drt; a szónokok ezenfelül 1—1 frtot.

Ezt a pénzt, valamint a Fejérvárt kapottat a diákság hon maradt része közösnök akarta, a másik rész tagadta, s miből egyenetlenség keletkezett, mely a Csanádi Pál püspök, Járai Sámuel plébános és Ozdi Tamás rector közbelépésére elenyésztetett. Az ily temetési pénzekre nézve elfogadtuk a következő szabályzatot: Valahányszor néhány diákot akár a tisztelendő papok, akár az iskola rectora valamely mágnás temetésére választanak, a mi pénzt a seniornak vagy a Cántornak a diákok számára adnak, legyen mindenkkel közös; ha pedig a tiszt. papokkal és rectorokkal közösen kapnak, akkor legyen csak a temetésen voltaké és a többiek ne kapjanak belőle. (I. 132. l.)

1636. jan. 13. Tiszt. Tordai (János) ur meghal; 14-én nagy pompával eltemettetik. I. 135. l.

1636. febr. 10. Keresdre utaztunk nyolczan a Claris. Rector ural a N. Bethlen Cyörgy ur temetésére, a kit eltemettünk 13-án, visszajöttünk 17-én. (I. 135. l.)

1636. mart. 11. Clarísimus Solymosi Boldizsár ur (tanár) meghal s 14-én nagy sokaság jelenlétében eltemettetik. (I. 136. l.)

1636. apr. 21. Nagyságos Mikó József urat eltemettük itt Kolozsvárrt.⁹⁾ Szónoklatot tartottunk négyen: én (Szentgyörgyi M. Basil

⁹⁾ Haller Gábor naplója szerint Mikó József 1636. mart. 20-án halt meg Baczában. Erd. történ. adatok IV. köt. 32. l.

isk. főnök) prosában, Árkosi Benedek collaborator (köztanító), Árkosi Máté és Árkosi Rafaj kötött beszédben (versben). Azután Toroczkai Mihály nemes és Horváth István verseket szavaltak. A Coetusnak adtak 22 frt 40 drt. (I. 137. l.)

1636. jun. 17. Özv. nemzetes (Generosus) Kornis Ferenczné temetésére utaznak Árkosi Rafaj és Árkosi Benedek, ez tart szabad szónoklatot, amaz kötöttet. Hazajöttek 22-én. (I. 138. l.)

1636. dec. 1. Gyulai Márton temetése magyar-utczából, adtak 1 frt 10 drt; a verseket irt diákoknak 3 frt (I. 141. l.)

1636. dec. 2. Clar. Czénádi (Csanádi) Pál püspököt d. n. 6 órakor a gutta megütvén, másnap déli 12 óra körül lelkét nagy nyugodtsággal visszaadta az Istennek; dec. 9-én eltemettetett. (I. 141.)

1637. máj. 10. A szászok kántorát temetik. (I. 145. l.)

1637. máj. 28. Tolnai János kolozsvári birót temetik. Claris. Dálnoki Mihály tanár tartott magyar szónoklatot, Kilyéni György (szentpéter-külvárosi rector) szintén kötött szónoklatot. (I. 146. l.)

1637. oct. 15. Tiszt. Heilmanus Andrást a kolozsvári ekkl. (szász unitár.) pástorát temetik. (I. 148. l.)

1637. nov. 4. Özv. Toroczkai Mihályné temetésére utazik Dálnoki Mihály tanár, Galfhoi Andrással és Kilyéni Györgyvel. Viszszajöttek 7-én. (I. 149. l.)

1638. jan. 5. Özv. Petki Jánosné (Kornis Kata) temetésére Dersbe utazik Dálnoki Mihály tanár, Kilyéni Györgyvel és Galthoi (igy) Andrással. Viszszajöttek 15-én. (I. 151. l.)

1638. ápril 7. Eötves Benedeket temetik. Testált mindkét nemzetbeli diákoknak 20 frtot és egy 7 nyelvű Calepinust a tanuló ifjuság örökös használatára. (I. 154. l.)

1639. jan. 29. Nemzetes Toroczkai Zsigmond ur fia temetésére Toroczkó-Szt.-Györgyre utazik a Claris. rector (Dálnoki Mihály) a köztanítóval (Kilyéni Györgyvel), Maksaival és Barovius Andrással. Viszszajöttek febr. 1-én (I. 163. l.)

1639. ápril 12. Nemz. Paczolai Péter ur temetésére utaznak a tiszt. püspök urral Dálnoki János és Dálnoki Lőrincz (tanárok). Viszszajöttek 16-án. (I. 166. l.)

1639. jun. 1. Ifj. Kassai Istvánt, számos nemesek és polgárok levén jelen, eltemetik. 3-án Kassai István gazdag ebédet adott mindkét nemzetbeli diákoknak. (I. 168. l.)

1639. jun. 7. Radnoti Miklóst temettük a közép-utczából, verset irtunk heten, melyért adtak 20 frtot. (I. 168. l.)

1639. jun. 27. A tiszt. püspök ur fia temetése.

1639. aug. 6. Nemz. Tholdalaghi János urat temetik Iklodon, számos nemesség lévén jelen.⁴⁾ (I. 170. l.)

⁴⁾ Ez a Tholdalaghi János szólalt fel a Deési Complatio hozzászólásával 1638. jul. 3-án az unitárius főemberek képében. „Rogans suam Ill. Celsitudinem, ne Concertatio Certarum personarum fraudi sibi sit et religioni. . . . L. Erdélyi történ. adatok IV. köt. 49. l. Haller Gábor naplója.

1639. szept. 20. Sőcz (Szőcs) Gáspár királybíró, derék férfit és böles senátort nagy ünnepélyvel temetik; verset irtunk négyen, küldtek 1 frt 10 drt. (I. 175. l.)

1639. dec. 2. Circumspectus Rosás István ur eltemettetik. (184. l.)

1640. jan. 13. Iklodi Tamás temetésére ötön irtunk verset, küldtek 3 f 50 drt. (I. 191. l.)

1640. jan. 16. Veres János kolozsvári polgár temettetik, temetésért adtak 1 f 10 drt; a versíróknak 1 f 90 drt. (191. l.)

1640. mart. 14. Apafi Anna (Henter Jánosné) temetésére Királyfalvára utaztunk: én (Galthóvi András isk. főnök), Harasztosi és a külvárosi rector (Kilyéni K. György). Hazajöttünk 20-án (I. 196. l.)

1640. jul. 23. Radecius nejét temetik; Dálnoki Lőrincz tanár tartott magyar szónoklatot. (I. 199. l.)

1640. nov. 15. Tiszt. Makai (István) ur neje temettetik. (I. 209. l.)

1641. apr. 18. Kasai Istvánnét guttaütés éri. I. 216. l.

1641. máj. 29. Tiszt. püspök (Beke Dániel) ur nejét temettük, prédikált tiszt. Dálnoki István ur (tordai pap). I. 217. l. (NB. 1642. január 22-én újra nősült. I. 223. l.)

(1641. aug. 20. Halt meg Dániel Mihály, az unitáriusok jeles főembere, Háromszék főkirálybírája. (L. Erdélyi történ. adatok, Haller Gábor naplója 7. l.)

1642. mart. 21. Mindszenti Gábort, szokás szerint elébe menvén, a monostori határig kísértük, fizettek 4 frtot.¹⁾

1642. apr. 3. Péchi János nemzetes férfiut (generosum virum) temettük. (I. 224. l.)

1642. aug. 30. E hóban volt 33 temetés. (I. 226. l.)

1643. máj. 20. Özv. Tholdalaghi Jánosnét, Gyerőffi Borbárát temették Iklodon, kinek temetésére volt 4 diák s hoztak 4 frtot, melynek 3-ad részét magoknak tartották, a többbit a Coetusnak beadták mint közös részt. (I. 230. l.)

1643. jun. 11. Bátsi István kolozsvári főbíró nagy pompával temetik, prédikált a püspök Szentgyörgyi B. Dániel, szónoklatot tartott Claris. Dálnoki Mihály. (I. 231. l.)

1643. nov. 22. Néhai Járai Sámuel ur, a ki a kolozsvári eccsiában a papi hivatalt 9 évig, a plébánusi hivatalt 11 évig viselte nagy hűséggel és vigyázattal, miután a hosszas és keserves fájdalmakat nagy lelki békességgel tűrte, életének 53-ik évében ezen halandó völgyből az égi hazába költözött. Eltemettetik 26-án; a parochialis ház kapujában prédikált tiszt. Beke Dániel püspök ur 2. kor. V. 1. Ugyanott Claris. Dálnoki Mihály a nagyobb iskola rectora tartott jeles magyar szónoklatot, melylyel csaknem az összes hallgatóságot sirásra ragadta.

A temetőben prédikált tiszt. Dálnoki István ur torda-aranyoskői esperes; latinul jeles szónoklatot mondott Claris. Dálnoki Lőrincz, a mi iskolánk tanára a kegyesek égi dicsőségéről. (I. 234. l.)

¹⁾ Dobokamegyei főispán. neje a Péchy Simon leánya Erzsébet volt. A temetés Kolozsmonostoron ápril 14-én történt. Tört. Tár 1884. 672. l.

1644. dec. 4. Nmzt. Kassai István a Rákóczi György erdélyi felséges fejedelem belső tanácsosa és az ország ítélmestere stb. életének 66 évében meghal. Eltemetett elég tisztességesen 1645. január 17-én. (I. 249. l.)

1645. febr. 23. Claris. rector (Dálnoki Mihály) Tordára utazott a tisztt. Dálnoki István ottani pap és torda aranyoskői esperes neje temetésére. (I. 254. l.)

1645. apr. 20. Bácsi Tamás meghal, 22 ént. temetik, élete 31 ik évében, prédikált Dálnoki Mihály rector; latin szónoklatot mondott Kilyéni György tanár, ifj. Radecius bucsuztató verset szavalt. A 8 versirónak, a kik részint diákok, részint secundanusok voltak, apr. 25-én fizettek 4 frtot, melyből a secund. semmit semkaptak. (I. 256. l.)

1645. aug. 19. A Suki Pál leánya temetésére Zsukra mennek a püspök (Beke Dániel), Dálnoki M. rector, Désfalvi Miklós isk. főnök, Márkosfalvi János, Kórispataki László és Hidvégi Tamás külvárosi rector.

1646. mart. 23. Clar. Kilyéni György tanár ur meghalt; szónokok voltunk hárman: én (Désfalvi Miklós isk. főnök) mondtam magyar beszédet, Csiki Dániel prósa és Járai János kötött beszédet. (I. 265. l.)

1646. apr. Pestis volt Kolozsvárt 1645. aug.-tól 1646. apr.-ig (fasc. I. 265. l.)

1646. apr. 6. A nzts. Gerendi Márton ur¹⁾ temetésére Királyfalvára utazik a tisztt. püspök (Beke Dániel) és vele t. Dálnoki István tordai pap, Dálnoki Mihály itteni rector, Árkosi Benedek tanár, én (t. i. Désfalvi Miklós isk. főnök), Csiki Dániel secundans, Vargyasi Jakab kántor, Kilyéni Márton, Bölöni Mihály és Márkosfalvi János diákok. A püspök és Dálnoki István prédikáltak; a Clar. rector tartott magyar szónoklatot, a Clar. tanár ur prósa, Csiki kötött beszédet; én pedig egy gyermekkel búcsuztatót. (I. 266. l.)

Közli: BENCZÉDI GERGELY.

CII.

PÉCHI SIMON ÖZVEGYE BARABÁSI KATA,

miképen admonealtatta Kénosi Ferenczet és bögözi Farkas Ferenczet, hogy a balázsfalvi jószágban mi igazságok van, vetélkedjenek meg.

Nos Stephanns Ferenczi de Patakfalva juratus assessor et Andreas Koncz notarius sedis Udvarhely recognoscimus per praesentes, quod in hoc Anno praesenti 1648 die 13 junii Udvarhely alias Keresztur fuszékben Keresztur városában tisztt. uram pecsétivel hívott minket Pécsi Simon uram özvegye relictája nemzetes Barabási Kata asszony Ferenczi Tamás nevü szolgája, az mely hivatalra elmenvén és Nemzetes Kénosi Ferencz uramat és bögözi Farkas Ferencz uramékat ugyan az fenn megirt székben és városban az piaczon az

¹⁾ A tordai unitár. ekklának 500 frtot bagyományozott. Fasc. A. 8.

Boncza Mihály kapujánál személy szerént találván ő kegyelmeket mind magokat és ő kelmek által feleségeket, Pecsine asszonyom nevével admonealok, hogy az mint urunk ő Nsga resolvalta magát, hogy ő keglmekkel együtt vessék az balázsfalvi jószágban mi igazságok vagyon, avagy successiójok lehetne, akár az tábla bíraira, akár az Tanácsra, Ó Naga jó szível eligazítja, az kié az jószág léssen, Ó Naga azt contentálja. Azért ő kglmekkel egy akaratból tudósítani akarja Ó Nagát; kiről is ugyan protestal is, ha elmulatják, Ó keglme oka nem léssen. Melyre Kénosi uram olyan választ tön: A ki kol-dussal perel, táskát nyer, semmit tőle nem kap, mert kezében semmi sincs, az jószágról való levelet is kezekben nem adta, lássa, ha megyen ő klme, ha nem is, ő klmével táblabirái eleiben való perek nincsen, hogy igazságokat oda producalnák. Az melyről adtuk ez pecsés levelünket fidemediante. Datum in oppido Keresztur die 13 junii anno Dni. 1648.

Ferenczi István.

Andreas Koncz.

(Másolatban a gr. Teleki család közös levéltárában Maros-Vársárhelytt, 7781. sz. alatt.

CIII.

EGY NÉVTELEN UNITÁRIUS LEVELE AZ UNITÁRIUS VALLÁS EGY GYALÁZÓJÁHOZ.

Clarissime *κατατιφρασίν* sic dicte, revera obscurissime.

Audio, qualiter tu superbo animo *κακοζήλῃ* quadam excaecatus et impia tua haeresi abreptus, unitarios veri dei cultores impie et impudenter blasphemaveris, illosque universos coelo excludendos fore aniliter blasphemo ore, venenato mendacique spiritu clamitaveris, sanctamque illorum doctrinam damnaveris, atque ita ex illorum numero aliquem infirmae fidei hominem seduxeris blasphemum te Rabsacem aut Goliathum praestiteris. Quare nisi resipueris, iram vindicis Dei (ne dubita) senties. Magna sane virtus! oppressos opprimere, afflictos affligere, blasphematos blasphemare, semi mortuos occidere velle. O imprudentiam! considera, quod hoc facto, sis aut impius, aut imprudens. Credis, quod illi credunt, aut minus? Si non credas, non es christianus, itaque impius. Si credas, et tamen blasphemus, imprudens es. Num tantum imprudens? imo contra spiritum sanctum blasphemus. Obmutesce ergo Rabsaces! Illuminare Caecae! Ad mentem redi imprudens! Erubescere imprudens! Converte precator! Vale! Sic precatur salutis tuae cupidus

Anonymus.

(A gróf Teleki-család közös levéltárából.)

Közli: KONCZ JÓZSEF.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR LEVELE AUGUSTINOVICS PÁLHOZ
1837.

Nagy örömemet találok benne, hogy a méltóságos consiliarius ur, távollétében is rólam megemlékezni méltóztatik. Óhajtanám személyesen is megtenni tiszteletemet, de engem Szebentől bizonyos visszásérzés tartoztat el; 's kivált eddig, okaim voltak, miért arra menni sem szándékoztam. — Ha menni fogok talán ezen hónap vége felé, annak főbb oka az leszen, hogy én is a többiekkel együtt örvendhessek, hogy a méltóságos ur személyes érdemeit, a haza is illy kitünőleg megismerte.

Ma ebédre várjuk ide ő herczegségét, a tisztelkedésnek minden jeleivel. Gróf Mitrovszki tegnap ment itt keresztül.

A diaetai tagoknak egy része itt fordulgat meg, azt hiszem, most Szebenben lesznek kevesebben. De a katonaságból fogyunk ki, tegnap elmentek a gránátosok, 20-kán indulnak a Vaselettek, 's a szép kaszánya üressen marad.

Én most, a hivatali dolgon kívül, egy kedves foglalatosságot vállaltam magamra. Schedius és Blaschnek adják ki Magyarország és Erdélynek mappáját nyolcz táblában, melly a Lipczkiénél nagyobb és tökéletesebb leszen 's ára is 48 p. forint. Megszolítatván ez iránt, magamra válaltam Erdélyt, hogy azt, nevezetesen az ortographiára nézve corrigálom. Most küldötték el az első táblának felét. Örvendek, hogy Erdélynek, ez egy tökéletességhez közelítő mappája leszen.

Azt hallottuk volt a napokban, hogy a méltóságos consiliarius ur Kolozsvárra fog jóni kevés időre; azt ugyan óhajtanok.

Ma Walther-árvák inspectorát temetjük, ki nem veszekedik többé az elsőség felett.

Magamat továbbra is ajánlva, alázatos tisztelettel maradtam a Méltóságos Consiliarius urnak

Kolozsvárt, 1837. aug. 2-kán

alázatos szolgálja

Farkas Sándor.

(Az unitárius vallásközönség levéltárából.)

Közli: BENCSÉDI GERGELY.

DÁVID KIRÁLY ZSOLTÁRAIBÓL

I.

Boldog vagy ember! kit a hitlenek
Hamis tanácsa meg nem ingatott,
Ki bünösökkel egy uton nem állsz
S Istent gyalázók székét elhagyod.

Mert míg az Urnak örvendez szived
És hitben éled éjjed-nappalod;
Virulni fogsz mint termő törzs, melyet
Hús folyam öntöz, áldás megrakott.

Nem így a hitlen gúnyolók! nem így!
Szétszorja őket majd a büntetés
Mint könnyü polyvát fergeteg szele
S utjok hazátlan messzeségbe vész.

Mert ülven ott Sionnak szent hegyén
Itél az Ur, a mindent jól tudó!
És állván ott a megítéltetést
Elvész a hitlen, üdvöz lesz a jó!

II.

Botor dühében mért zajong
Hiában itt e bősztömeg?
Im gyűlnek föld hatalmasi
Az Istent megtagadni, meg.

S tagadni azt, kit Ő jelölt
Királyul itt népek felett.
Zúgják: lerázzuk jármatok,
Megtörjük ime frigyetek.

Az Ur mosolygva nézi ezt
 Miglen türelme véget ér;
 De zúgni fog majd s akkoron
 Sötét haraggal így beszél:

„Sion hegyén ezt kentem én
 Királyul néktek ezt adom.
 Hirdesd fiam: én küldtelek
 S tied hatalmam, jogarom.“

„Kérjed s országul átadom
 E földet véges-végeig,
 S adom tenéked örököül
 A hitlen népek ezreit.“

„Vesszőzd meg őket csúfosan
 Vas-kézzel azt ki megtagad.
 Hitvány cseréppé zúzz, tiporj
 Ki ellenáll minden hadat.“

Azért ti föld hatalmasi
 Lázongó, dölyfös hitlenek
 Megszünjete, okuljatek,
 Az Ur szavától féljete!

Mert könnyen bős haragra gyúl
 S haragja büntet szerfölött.
 Jaj! akkor néktek lázadók,
 De boldog az ki féli Őt!

III.

„Magsokasodtak ellenségeim.
 Uram! lázadnak ellenem.
 Kevély beszéddel fennen hirdetik
 Hogy meg nem óvhatsz még te sem.

Pedig a hányszor én így hivtalak:
 Ne hagyj el Isten, légy velem!
 Jöttél te pajzsom, fényes gloriám,
 Te diadalmas fegyverem.

S megoltalmaztál engem oh Uram.
 Őrizted alvó éjszakám.
 Ellenségim közt bizton keltem én
 Ha fölvirradt napod reám.

Kelj föl Uram! Jövel, jövel! Ime
 Agyarkodnak rám szerfelett.
 E lázadóknak sergét törd meg Ur
 S őrizd meg a te hivedet.

JÉKEV ALADÁR.

CXXXIV.

Istennek hivei
 Az Urat áldjátok,
 Kik az ő házában
 Szent örömmel álltok.

Öszszetett kezekkel
 Nézzetek az égre,
 Áldást zengedezve
 Ő dicső nevére. . . .

Igy száll szent áldása
 A Sionból rátok,
 Kinek alkotása :
 Ég . . . föld . . . száz világok!

RÉDIGER GÉZA.

SZENTMIHÁLYI PAP SÁMUEL EMLÉKE.

Halotti egyházi beszéd.

Mondotta Szentmihályon. 1886. május 2-án *Török Sámuel*, szentmihályi lelkész.

Alapige: 1. Sám. 3, 10. „Monda az Úr Sámuelnek: Sámuel. Sámuel! felele Sámuel és monda: Szólt Uram, mert jól hallja a te szolgád.

Egy ritka gyászesemény gyűjtött össze minket mostan, kedves keresztények! s fakasztja szemeinkben a legőszintébb tisztelet könnyeit; s meg vagyok győződve, hogy senki sincs itt, a ki állításmat kétségbe vonná. Nem is lehet. Egy terebélyessé fejlődött s nemes gyümölcsöket termő élőfára rendesen a bámulat és gyönyörködés érzelmei közt tekintünk. És midőn romboló zivatar dönti le törzséről e fát, lombja elhervad, ágai széttöredeznek s gyümölcsöt többé nem terem: nem hiszek annyira érzéstelen szemlélőt, a kinek lelke a kidőlt fa roncsai előtt e gondolatokra ne ébredne: Istenem! mennyiszer enyhes árnyat adott lombja az elfáradottnak, mennyiszer olták el izletes gyümölcsei a szomjuhozó égő szomját, mennyiszer szolgált menhelyül a vad ölyvek által üldözött gyengébb madaraknak!

S ha még egy élőfa is felkölti bámulatunkat s annak kidőlte magára vonja figyelmünket és sajnálatunkat: mennyivel indokoltabb midőn egy olyan férfiú koporsóját környezzük a tisztelet könnyei és kegyeletes érzelmek között, a kinek hosszura nyult s közhasznuan becses életének világát láttuk ellobbanni. A kegyelet ez mibennünk, melyet az Isten ótott emberi nemünk természetébe. És bár lehetnek, a kik úgy hiszik, hogy a mai nemzedék nem ért a kegyelethez, a régi idők e magasztos erénye ismeretlen korunkban, — de nekünk nem lehet, nem szabad félre ismernünk az arra mutató jeleket, hogy a ma élő emberek is értenek a kegyelethez s szeretik megtisztelni az érdemesek emlékét. Ezt tanusítják a jelen korban emelt diszesnél-diszesebb emlékszobrok; ezt hirdeti e népes és tisztes halotti gyülekezet is; innen van, hogy én is a közhasznuan mun-

kás és Istentől hosszú élettel megáldott férfiú, Páp Sámuel elhunytát gyülekezetünkben, sőt vidékünkön ritka eseménynek mondom.

És bizonyára az is. Valóban, én nagyon is indokoltak és méltányosnak tartom, hogy mint hajdan Sámuel, a ki próféta és bíró volt Izraelben, midőn meghala, egybegyüle az egész Izrael és siratá őt, ugy, midőn a mi Sámuelünk meghala, nemcsak gyülekezetünknek, hanem az egész Fejér-Nyikó mellékének Izraele is egybegyült, hogy megsirassa Sámueli tulajdonokkal ékeskedt emberét s megtisztelje az ő emlékét. Ő méltó erre, kiérdemelte ezt; mert mint hajdan Sámuelhez, ugy hozzá is az Isten szólt: az a nemes hajlam, az az érzés és buzgóság, szóval: az a lélek, mely őt egész életén át vezette, az Isten szava volt hozzá, és ő hallgatott arra, s az ő közhasznuan munkás életének könyvéből azt kell kiolvasnunk, hogy az Istennek hozzá intézett szavára mindig kész volt a felelettel: Szólj uram, mert jól hallja a te szolgád!

Megkísértem igazolni állításomat, a megboldogult végtiszteletén tartandó egyszerű beszédemben elétekbe állítani törekedvén az Isten szavára hallgató férfiut. Egy ilyen férfiú különösen három ponton vonja magára életében a közfigyelmet: a családi életben, a polgári társaságban és egyháza terén. Ezekben törekszem az elhunyt érdemesnek munkássági körét kimutatni és ekkléziámnak az ő Néhémiássa iránti kegyeletes — a magam részéről pedig bizalmas jó emberem iránt hálám s tiszteletem tartozását leróni: az ő emlékét megtisztelni. S ezt őszinte és odaadó készséggel teszem, mire annyival is inkább indítatva érzem magamat, mert már korábban ez vala hozzám kérése: Tiszteletes ur! ha az Isten is ugy akarja, mint én, hogy az én temetésemen prédikáljon, kérem, vegye ezt az alapigét beszédéhez: monda Sámuel: szólj uram! mert jól hallja a te szolgád. Legyen tehát az ő kérése teljesítve. Én pedig egyszerű beszédemre nyerjem meg becses figyelmeteket!

*

Egy férfiúhoz szól az Isten:

1. A családi életben. Midőn az Isten embert teremtett s a legelső férfiut alkotta, így szóla: szerzek nékie segítőt, a ki szüntelen ő előtte legyen, mert nem jó az embernek egyedül lenni. És csakugyan az Isten ezen ígését teljesítette is akkor, a mikor a férfiú mellé segítő társul a nőt adta s így szólt: gyümölcsözzetek, sokasodjatok, töltsétek be a földet s hajtsátok birodalmatok alá. S ezzel fel lőn állítva a családi élet. S valóban az Isten bölcsébbet és reánk nézve

boldogítóbbat nem is tehetett volna, minthogy adta számunkra azt. De az Isten által az ember számára felállított családi élet nem úgy van alkotva, hogy az ember befolyása nélkül meghozza számára azt, a mi földi létét valódi életté tudja varázsolni. Feltűnően tévedne s nem értené az Isten szavát, a ki a családéletet ilyen értelemben fogná fel s magyarázná önmagának. Mert a családélet egy tér, melyet a bölcs és jó Isten oly czélből mutatott ki az embernek, hogy azon a rendelkezésére álló eszközökkel és erővel kereshesse és megtalálhassa boldogságát, s ha valahol itt a családéletben nagyon is helyén van, alkalmazható a Krisztusnak emez intése: keressétek és megtaláljátok, zörgessetek és megnyittatik.

Igen, kk! minden férfi maga alkot magának családot, maga köteles megteremteni a maga számára a családi életet. Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy egy férfi, ha megházasodott, már megteremtette magának a családi életet, mert a házassági eskü elmondásánál még csak küszöbén áll a családéletnek.

Mint minden ember — a közbeszéd szerint — úgy a házasságra lépő is a maga szerencséjének maga kovácsa legtöbbször. A méhraj, ha új hajlékba száll, azonnal munkához lát, épít, gyűjt, takarít lankadatlan szorgalommal s a folytonos gyarapodás szembeütésével, annyira, hogy mikor a gyűjtés, a gyarapodás ideje lejár s az őszi hervadás bekövetkezik, akkor tele van a hajlék élelemmel és biztosítva a család megélhetése. Eképp az értelmes ifju, midőn családélet alkotásához fog, nem állapodik meg a házassági eskü elmondásánál, hanem munkához lát, gyűjti az anyagot a családélet épületéhez s minden tisztességes módot és alkalmat felhasznál arra, hogy az e végre szükséges kellékek rendelkezésére álljanak, szóval: kezébe veszi a tevékenység eszközeit s azokat folyvást a számítás, kitartás, józan értelem és erényesség aczélával tisztogatja, élesítgeti, hogy a velek való munkálkodás annál biztosabban sikerhez vezessen. És a siker nem is marad el, hanem bekövetkezik a család felvirágzásában. S mikor aztán az erők lankadni kezdenek és az élet ősze bekövetkezik, akkor megvan a tisztességes állapot és a kiérdemelt megelegetés.

De vajjon teljesen megfelelt-e hivatásának a családéletben akár mely férfi, ha magának és az övéinek anyagi helyzetét biztos alapokra fektette? Nem; mert az ember nemcsak arra van hivatva, hogy az anyagiakban, hanem hogy a szellemiekben is igyekezzék mind maga gyarapodni, mind az övéinek gyarapodását eszközölni. Éppen azért a legsajnosabb benyomást teszi az igaz ember lelkére annak

látása, hogy e vagy ama férfi mennyire közönyös az övéinek a szellemiekben való gyarapodása iránt. Pedig bizony semmi sem mutatja annyira csalhatatlanul az ember lelkületének milyenségét, mint az, hogy mennyire törekszik vagy nem törekszik az övéinek a szellemiekben gyarapodást eszközölni. Anyagi bőséggel, értelmi, szellemi szegénység mellett, csak fél ember az ember. Jó, jó a világi vagyon, elismerem, sőt egyik legfőbb eszköz az emberi jólét megalkotásában, de értelmi világosság nélkül csak fénymáz az emberen, melyet az idő könnyen leorvaszt, — vagy pávatollak, melyeket ha a sors letép róla, ő csak egy nyomorult állatként tűnik fel a szemlélő előtt. Azért az Ur szavára hallgató férfi az övéinek nemcsak anyagi, hanem szellemi gyarapodásáról is gondoskodik, mert tudja, hogy ez olyan kincs, melyet a moly és rozsda meg nem emésztenek, sem a lopók ki nem ásnak és el nem lopnak, s mely a közvélemény elismerését biztosítja számára; tudja és nemesen érzi, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, hanem az Istennek minden igéjével. Éppen azért nem lehet eléggé becsülnünk életében és megtisztelnünk halálában azt a férfit, a ki az övéinek az anyagiakban úgy, mint a szellemiekben kedvező állást biztosított. Ő hallgatott és hallgat az Ur szavára házában és

2. a polgári életben. Minden ember kisebb vagy nagyobb körben, alantabb álló vagy magasabb helyzetben legyen bár, polgára a társaságnak s mindenikhez szól az Isten: meglásd, hogy a szolgálatot, melyet vettél, betöltsed. Ámde nagy tévedés lenne csak azért, mert mindenki benne van a társaságban, mindenkít annak hiv polgárának is tartani egyszerűs mind. Különösen nem lenne helyeselhető csak azokat hinni a társadalom érdemes polgárainak, a kik kedvező állást foglalnak el a polgári életben; mert lehet az ilyenek között a ki ha kedvező állásra küzdhetette fel magát, csak gépies munkát végez, hiv marad a hivatali utasítás minden pontjához, de a közügyek iránt semmi érdeklődést sem tanusít. Az ilyenek nincsenek nagy előnyére a társadalomnak, a tekintélyt és befolyást nem egy vagy más közügy felvirágzása, hanem csak saját kényelmök érdekében érvényesítvén. Ellenben nem mutat-e a tapasztalás akárhány példát arra, hogy egy egyszerűen élő és öltözködő ember többet használt a társadalomnak, mint emezek. A polgári érdem nem az állásban, hanem a tényekben, eljárásokban ismerhető fel. Mi szerint a társaság jó polgárának tartok én kivétel nélkül minden embert, a ki szívvvel, lélekkel és minden igyekezettel azon van, hogy a közjó gyarapuljon, s a ki e gyarapodásban találja legédesebb

örömét. S ebben az értelemben jó hazafi, a társaság jó polgára éppen úgy lehet valamely a közrendhez tartozó ember, mint az, a ki a rang és előkelő származás drága takarója alatt született, vagy fény és hatalom magas polezán ül. Akárhány irigyelt sorban élt emberben nem volt annyi haszna a társadalomnak, mint egy szegény, de tisztét hiven teljesített napszámosban vagy barompásztorban. Mindenki nem lehet hadvezér, közkatonáknak is lenniök kell, a kiket vezérok győzelemre vezessen; de mint a hadvezér ügyességével, úgy egy közkatona az ellenséggel szemben tanusított bátorságával befolyással van a győzelemre. E szerint ha valaki világhírű polgár nem lehet is, csak a polgári életben elfoglalt helyét igyekezzék öntudatosan betölteni s ahhoz minden körülmények között biv maradni: megfelelt polgári kötelezettségének, engedett az Isten szavának, s méltán számithat életében közbecsültetésre, halála után pedig az élők kegyeletes emlékezetére.

De szól az Isten egy közhasznuan élő férfihoz végre

3. az egyház terén és életében is. Polgári jóllétünknek alapja a polgári alkotmányban van letéve, de erkölcsi-lelki jóllétünk termőfája legfőképp az anyaszentegyház földéből szivja táplálékát. Mi szerint a mit Péter apostol mondott hajdan ama hegyen, a melyen a Krisztus elváltozott, azt mondhatjuk a keresztény anyaszentegyházról, azt különösen a mi unitárius anyaszentegyházunkról: jó minékünk itt lenni. Hogyan! mondják talán némelyek, hisz mi számban kevesen, vagyonilag pedig szegények vagyunk; a mi rendelkezésünkre nem állanak világi hatalom és méltóság, úgy, hogy ezer csudák csudája, hogy az ellenkezőn fuvó szelek által való anynyi ostromoltatásban el nem veszünk, hanem megmaradtunk és élünk.

De a mi kicsiny anyaszentegyházunknak megvolt és megvan az a szerencséje Isten jóvoltából, hogy ha a sors szűkmarkulag mért is számára osztályrészt világí erő és hatalom tekintetében, de a gondviselés állított annak s egyes gyülekezeteinek időről-időre hiveket, a kik mindig talpon és törésen állottak mellette, Néhémiási buzgósággal munkálták annak javát s Esdrási erélylyel védték azt. És mi nem lehetünk elég tisztelettel és elismeréssel az iránt a férfi iránt, a kit egyháza jólétének munkálásában csak annak felvirágzása iránti nemes érdeklődés vezetett és vezet. Szép és elismerésreméltó az is, mikor valaki a közéletben elfoglalt és kellő jutalmazással járó helyét hiven és pontosan tölti be, de én sokkal több érdemet s e szerint tiszteletreméltót látok az egyház terén tanusított és semm vi-

lági javadalmazással sem kecsegtető önzéstelen tevékenységben és buzgóságban.

Valóban kk! a kik melegen tudják átérzeni, hogy mivel — a Krisztus nyilatkozata szerint — az ő országa nem e világból való, tehát annak fentartása és virágoztatása mellett nem is csupán világi fegyverekkel kell vitézkedni: azok igaz keresztények, azok mindenikére ráillik a Krisztus ama nyilatkozata, melyet Péter apostol felől tett: ezen a kősziklán épitem fel az ényaszente egyházamat. Ők megértették az Urnak Pál apostol által az Efezusiakhoz, az evangelium által pedig hozzájuk is intézett szavait: vegyétek fel az Istennek minden fegyverét, hogy megállhassatok. Kezökbe veszik s diadalmasan villogtatják az egyházuk ügyei iránti nemes érdeklődés, a tevékenység és buzgóság fegyvereit, s zászlójukra írják Pál apostollal: sem mivel sem gondolok, az én életem is nekem nem drága, csak hogy elvégezhessem a szolgálatot, a melyre szeretett egyházam érdekében az én Istenem és öntudatom elkötelezett engemet.

De vajjon mi is történnék az egyház akármely egyes gyülekezetével, melyet sok tekintetben ellenkezőn fuvó szelek ostromolnak és melynek testében egyesek közönye, önzése lassítja a vérforgást, zsibbasztja és sorvasztja az életerőt, ha nem lennének Mózesei, a kik a törésen álljanak, az ellenkezőn fuvó szelek ellen védvárat alkotósanak, az egészben pedig mozgató-buzdító erőként szerepeljenek? — bizony csak az, a mi azon épülettel, a melynek egyes alkotórészei össze vannak ugyan rakva, de közülök az összeforrasztó anyag hiányzik s éppen azért a szilárdságot, az állandóságot ezen egyik legfőbb biztosítékát, nélkülözi. Mint az épület, ha egyes alkotó részei között összeforrasztó anyag, összekötő kapcsok nincsenek, úgy akármely, különösen egy egyházi testület épülete idő előtt sorvadásnak, szétmállásnak indul az egyesek közügyszeretete, tevékenysége és bölcs tapintata nélkül. Valóban, én ezekben a szép és nemes tulajdonokban látom akármely egyháztag érdemét az egyház terén tetőpontra emelkedettnek. Az ilyenek élete egy nyitott könyv, melyből ez az aranyál is ragyogóbb, ez a minden ékesszólásnál meghatóbb, buzditóbb jelszó olvasható: közügyszeretet, tevékenység, tiszta és erős jellem.

Keresztények! Trójának főbb templomában volt egy kép, melyet palladiumnak neveztek és melyről azt tartották a trójaiak, hogy az égből szállott alá, s míg az ott áll, Trója szerencsétlen nem lesz. Én is azt tartom, hogy az egyesek közügyszeretete, tevékenysége,

tiszta, erős jelleme egy égből alászállott palladium minden egyesület s így egyház templomában is, mely míg ott áll, addig szerencsétlen nem leszen az. Tiszteljétek azért életében azt, a ki eme palladium megalkotásában jelentékeny részt vett, sirkövére pedig a hálás emlékezet vésőjével és kegyeletes érzelmek között véssétek fel: az igaznak emlékezete áldott.

Kedves atyámfiak, tisztelt halotti gyülekezet! én úgy vélem, hogy a mondottakból ki lehetett vennetek, hogy én egyszerű beszédemhez az adatokat ellunyt jelesünk Pap Sámuel becses életéből vettem, a mit azonban körülményesebben is igazolni kívánok.

Pap Sámuel még a mult század végén, 1798-ban született, s mihelyt annyira növekedett, a székely-kereszturi gymnasiumba vitétt, hol néhány évig tanult, képezte magát szép sikerrel, tanulását azonban -- családi körülményeknél fogva — félbeszakította; a gazdaskodás terére lépett; aztán 1816-ban házasságra lépett Bálint Máriával, most már néhai, de életében szerény lelkületű, komoly gondolkozású, páratlanul tiszta jellemű nejevel, ezzel a székely asszonyaink egyik tiszteletreméltó példányképevel, a kivel 59 évig éltek házasságban s növeltek értelmes gyermekeket, alkottak tekintélyes és virágzó családot.

Pap Sámuel ritkította párját székely polgártársaink között; Udvarhelyszék közigazgatási életében tényező volt, a mennyiben az akkori rendszerhez képest mint hites assessor megbízatásokat teljesített. Ügyességével és értelmességével felsőbbjei becsülését és azt vivta ki magának, hogy az akkori Udvarhelyszék intelligensei közé számíttatott, aztán majd nemcsak községében, hanem az egész Fejér-Nyikó mellékén „az öreg“ szép névvel tiszteltetett meg. És ki tudná kétségbevonni, hogy ereiben igazi székely-magyar vér buzgott, keblében erős honszerelem lángolt? a minek az 1848—49-ik évek válságos idején feltűnő jelét adta: két fiával vett részt a szabadság védelmében, a miért üldöztetve is volt, de a gondviselés nemcsak az övéinek, hanem a közéletnek, legkivált pedig egyházának javára megmentette az ő becses életét.

Kedves keresztények! nem lehet eltitkolnom, milyen jól esik lelkemnek elgondolni, hogy ha Izrael népének hajdan volt Esdrása és Néhemiasa, de a szentmihályi unitárius ekkleziának is volt egy Pap Sámuele, a ki ez ekkleziia ügyei iránt mindig a legmelegebben érdeklődött, mint annak több évek alatt gondnoka folyvást, különösen pedig jelenlegi diszes temploma építésénél Esdrási erélyt, Néhemiasai buzgóságot tanusított. Az ekkleziia közkincse, a havashoz va-

ló jog és a felett, hogy az ekklézsiát a tekintélyességig összetartó kötelékben egy szál is el ne szakadjon, féltékenyen őrködött. Ő a buzgóság és lelkesültség arany tollával és el nem halványuló fényes tintájával írta a maga zászlójára Pál apostol szerint: az én életem is nekem nem drága, csakhogy megvédhessem szeretett egyházam érdekét és jogait. Bizonyok! ha Scipio hajdan Róma várfalának tartatott, s midőn meghalt, Metellus így kiáltott Róma piacán: Polgárok! Róma várfala leomlott! én is méltán elmondhatom, hogy a szentmihályi unitárius ekkléziának is, ha nem is egész várfala, de annak egyik legszilárdabb oszlopa omlott le a Pap Sámuel elhunytával. Sok ilyen egyháztagot adjon az Isten a szentmihályi és minden ekkléziának.

• Gyermekai, menyé, unokái! ti büszkék lehettek arra, hogy a Pap Sámuel utódai vagytok. Kövessétek nyomdokait, tartsátok tiszteletben emlékéit; legyetek állandólag boldogok.

Egyetlen testvére! vedd reménységedet Istenbe, ki gyámtalan özvegységben viseljen gondot te reád.

És ti, kik megjelenésteekkel a megdicsőült iránti tiszteletetek jelét adjátok, fogadjátok ezért a legszivesebb köszönetet és a megdicsőült nevében nyilvánított azt az óhajást, hogy soká és boldogan éljete.

Szentmihályi ekklézia és ennek minden tagjai! elhunyt Sámuelteknek az a végrendelete, illetőleg kérése van hozzátok, hogy vigyázzatok mindenre, a mi ezen ekklézia virágzását biztosítja. Isten veletek!

És te, megdicsőült érdemesünk! fogadd tőlem is az irántad való hálám és őszinte tiszteletem által parancsolt búcsuszavakat. Nem csak 88 évekre terjedett magos korod, hanem érdemeid is lelkem előtt lebegnek. Én tudom, hogy a magad és életed hí társának porait fedő sirhalmok mellé állított sirkő idővel elporlik, de azt is bátran merem állítani, hogy a mely emléket nemes tetteidben magad állítottál magadnak, az soha el nem porlik, örökre megmarad. Isten veled! legyen égi dicsőség lelkeden; legyen a sirdomb könnyü poraid felett; legyen áldott emléked örökre! Amen.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, május, 1886.

(A szabadelvű egyházak küldötteinek gyűlései. — A vallási társulatok gyűlései.)

Szerkesztő ur!

Darab ideig az orthodox ujságok azt beszélték, hogy a liberalismus folytonos hanyatlással vége felé siet. Legutolsó levelemben a februáriusi egyházi választások eredményéből kimutattam, hogy miként kell vélekedni a liberalizmus állított hanyatlásáról. De a mit most akarok elmondani, még inkább feltünteteti, mint a választások, a francia szabadelvű protestantizmus állását.

Miként jeleztem, ha az orthodoxoknak megvannak hivatalos zsinataik, a szabadelvűeknek is megvan az ők, még pedig némi részben végrehajtó gyűlésük, az úgynevezett *Délégatione liberale*. Ezt a delegatiót három évre választják. Tehát minden harmadik évben az egyházi testületeknek — a consistoriumoknak, presbyteriumoknak stb. — megválasztása után, a szabadelvű ekklésiák a maguk kebeléből küldötteket neveznek ki, hogy képviseljék a közgyűlésen, teljes hatalmat adnak nekik, hogy a „*Délégatio*“ megválasztásánál szavazzanak és hogy tárgyaljanak oly általános kérdéseket, a melyek az egész egyházat érdeklik. Az előbbi gyűlés Nimesben tartott, beszéltem is arról önnek akkor. Ez évben Párisban tartott május 5-én kezdődőleg. Az ekklésiák küldöttei számosan jelentek meg: ez volt eddigelé a legnépesebb gyűlés, kevés kivétellel csaknem mindenik szabadelvű ekklésia képviselve volt. A szabadelvű consistoriumok és presbyteriumok kivétel nélkül képviselve voltak. Ez a gyűlés minden tekintetben kiváló volt, s mélyen megmarad mindazoknak az emlékében, a kik akban résztvettek. Mi, a régi harcosok, nagyon meg voltunk hatva, midőn a gyűlésterembe léptünk. Ez a terem ugyanis az oratórii volt, hova a szabadelvűek tizenöt év óta nem léptek be; de a melyet a mostani, nagyobbára szabadelvű presbyteri tanács a *délégatio* rendezésére bocsátott.

Nagy örömünkre volt, hogy egymást ismét láthattuk ebben a teremben, a mely a mi protestans történelmünknek annyi megható emlékét elevenítette fel lelkünkben. Itt tartott 1848-ban a francia reformált egyház minden ekklésiái képviselőinek, kik egy szellemben egybegyűltek a nagy gyűlése. És a mi valóban megemlézésre méltó, 1848-ban az az ember volt az előadó, a ki most az igazgatósági jelentést felolvasta: Jalobert ur, a párisi jogi karban tanár,

ki ma is egyike a szabadelvűség legtudósabb és kitünőbb védelmezőinek.

Lehetetlen, hogy részletesen ismertessem önnel ezt a tartalmas, világos, szépen folyó, eszmékben és tényekben gazdag jelentést. Csak arra szoritkozom, hogy a delegatio három évi munkálkodását főbb vonásokban megismertessem. A delegatio mindenek megelégedésére teljesítette hivatását az állammal szemben, közbenjáróul szolgálván a kormány és szabadelvű egyház közt azokban a számtalan kényes kérdésekben, melyek az állam és egyház közt levő unióból egyre keletkeznek; a szabadelvű ekklésiák irányában az által, hogy az ifju papokat oly ekklésiák felé terelte, melyek legnagyobb szükségben voltak, azáltal, hogy vándor papokat küldött oly községekbe, a melyeknek nem lehetett rendes papokat adni, s tiszteletdíjakat adott oly papjelölteknek, kik ürességben levő állomásokon ideiglenes minőségben a szolgálatot teljesítették.

Az orthodox párttal szemben úgy járt el tisztében, hogy a francia reformált egyház külön vált két pártjának egyesülésére ismételten lépéseket tett, s oly engedményeket ajánlott, melyek a lelki ismeret méltóságával és tiszteletével megegyezhetők, s megfelelő engedményeket kért. De e tekintetben minden megtagadtatott és az orthodoxia hajthatatlannak tanusította magát. A jelentést a gyűlés nagyon melegen fogadta s kinyomatását elhatározta.

A delegatio munkái közt van a „Samuel Vincent“ iskola, melyet utolsó levelemben röviden megemlítettem. Ennek az iskolának főbb célja, hogy a papi szolgálatra növendékeket tanítson és képezzen. Az erről szóló jelentést a Jalobert uré után olvasták fel: ez az iskola létezése első évében is nagyon bátorító eredményt tüntet fel, s szabadelvű ekklésiánkat legjobb jövővel biztatja. Valójában a delegatio igen szerencsés volt az iskola igazgatójának, nevének és helyének megválasztásában; biztosra vehetjük, hogy ez iskola igen gazdag melegágya lesz papi testületünknek: lehetetlen, hogy ily kedvező jelek közt született, annyi rokonszenvel felkarolt intézmény, ne legyen tartós és virágzó. E két jelentés és a pénzügyi jelentés után feltárult a közlemények és viták tere.

Mindenekelőtt két adresst kell jeleznem, melyeket Coquerel ur olvasott fel: egyik a Brit és Külföldi Unitárius Társulaté, aláírva Ierson titkár ur által. Ez adress, miután üdvözlő a szabadelvű egyházak küldötteinek közgyűlését azért a szívós kitartásért, melyet a keresztény öntudat jogainak védelmezésében tanusított, így végződik: „önök, a látszólag legyőzöttek, valódilag és erkölcsileg a győztesek; a jövő az önöké.“ A másik adresst a „Hollandi Protestanten Bond“ küldötte, melyben az aláíró Riedel ur körülbelöl azokat az érzelmeket fejezi ki, melyeket Ierson ur. Egy harmadik üdvözlő adresst Gerold ur, strassburgi pap terjesztett elő a „L'union protestante liberale d'Alsace-Lorraine“ nevében. Lehetetlen leírnom azt a benső melegséget és emelkedett gondolkodást, melyet Gerold urban bámultunk, mint azoknak a testvéregyházaknak küldöttében, melyeket a háboru szerencsés-

je tőlünk elszakasztott ugyan, de a melyekkel szivben és lélekben mindig egyek vagyunk.

Az előterjesztett közlemények közt legérdekesebb volt a „Mission interieure“ társulat elnökének, Grotz urnak, a társulat három évi munkálkodásáról előterjesztett jelentése. E társulat foglalkozott mindenekelőtt a pap nélkül való ekklesiáknak az evangéliumban való részesítésével, a minnek igen hasznos eredményei voltak mind egyházi, mind szellemi tekintetben. Különösen foglalkozott nyomtatványok terjesztésével; ad ki folyóiratokat, ilyenek: „l'École du Dimanche“, különösen gyermekek és azok számára, a kik vallásos oktatással foglalkoznak; „le Foyer domestique“ (családi tűzhely) egyszerű hivek számára való népszerű, olcsó lap; rövid, egyszerű, tanulságos cikkeket nyújt; a „la Vie Chretienne“, melyről már beszéltem; különböző erkölcsi, irodalmi, vallási, sőt bölcselmi tárgyakról is általán jól irt, világosan előadott tanulmányokat közöl.

A „La mission interieure“, mely több év óta áll fenn, sok hasznos szolgálatot tett a protestantismusnak. Van egy egészen új, csak három év óta fennálló társulat „l'Association fraternelle.“ Ez a társulat kizáróan papokból áll. Kettős czélja van: egyfelől összehozni azokat a papokat, a kik igen elszigetelten élnek; mert sokan csak orthodoxus papoktól vannak körülvéve; és hogy e közelítés által ösztönözze buzgalmukat és szellemüket ébren tartsa előre meghatározott tárgyak felett írásban vagy szóval tartott vitaközvetésekkel; másfelől ez a testvéri társulat egyszersmind némileg kölcsönösen segíeyező egylet; annyiban, hogy a tagok csekély illetményt fizetvén egy közpénztárba, beteg vagy népes családú, alkalmilag szükségbe jutott papoknak némi segédelmet adhatnak. Ennek a társulatnak jótékonyága nemcsak a papokra, hanem a hivekre is kiterjed: ugyanis a társulatnak havi ülési alkalmával a papok rendre prédikálnak az ekklesiában, a hol a gyűlés tartatik; ez nagyon jó mód a hivek érdeklődésének felkeltésére; mivel örömet mennek ilyenkor a templomba, hogy oly beszédet halljanak, melyet nem az ők rendes papjok tart.

Ezen közlések után, melyek rövid kivonatát adtam, megkezdődött azoknak az óhajtásoknak a tárgyalása, a melyeket néhány küldött adott elé kebli tanácsaik megbízásából. Néhány consistorium azt az óhajtását fejezte ki, hogy a delegatio tegyen még kísérletet, hogy a szabadelvű és orthodox pártot összehozza. Annyi igaz, hogy a meghasonlás mindig élénk fájdalmat okoz, melyet az idő enyhíthet, de el nem enyészethet; e fájdalmat mindenki érzi, oly módon, a hogy a kérdést nézi. De azok is, a kik azt hiszik, hogy a meghasonlás a maga orvoslatát éppen a meghasonlásban fogja megtalálni, úgy vélekednek, miszerint jobb lett volna, hogy a franczia protestantismus összetartó egynek maradjon. Tehát azt hiszik, hogy a kibékülésnek minden módja még nincs felhasználva. Ámde mindazok a módok, a melyek összeférhetnek avval, a mivel az ember és keresztény maga iránt tartozik a végre, hogy emberi és keresztényi

méltóságát megvédje, már felhasználtattak. A múlt évben Nantesban tartó't orthodox gyűlés határozottan visszautasította a szabadelvűek utolsó ajánlatát. A szabadelvű öntudat önfeláldozása nélkül tovább nem mehet, a mi pártunk elment a végső határig; most már csak azt mondhatja, a mi atyáink a 16. százban: „legyen bármi“; vagy Lutherrel: „ich kann nicht anders.“ Ez eszméket méltó gerjedelemmel és mély meggyőződéssel fejtette ki Jalobert ur, a delegatio előadója. Az egész gyűlés egy véleményben volt a szónokkal s kijelentette, miszerint hasztalan dolog új lépéseket tenni orthodox testvéreinknél, kik mindig mereven azt felelték — non possumus.

Egy másik, több consistorium által kifejezett azon óhajtás volt, hogy a szabadelvű egyház szervezkedjék; s ez óhajtásban kiválóan egy pontot emeltek ki: egy oly közpéntár alapítását, mely az ekklésiák szükségzeit fedezze. Sajnálatos, hogy ez a kérdés nagyon későre lett a tanácskozás tárgya: érdekes tanulmányra és vitára adott volna alkalmat. Kétlem, hogy vajjon azok a presbyteriumok, a melyek ezt az óhajtást kifejezték, egyelőre meggondolták volna annak minden következését. A felszólalásokból az tűnt ki, miszerint ezt a kérdést az egyes ekklésiák ügyének tekintik, holott ez az indítvány — ipso facto — egy általános fontos kérdést foglal magában, az egyház és állam elválásának kérdését. Ennek az eshetőségnek, a mely csak idő kérdése, a szempontjából kellett volna felfogni a közpéntár alapításának kérdését. És e tekintetben mennyi megbeszélni s különösen mennyi tenni való van. De a kérdés rosszul van előterjesztve s igen későre. Ezért a felette keletkezett vita zavaros, rövid s mondhatnám czéltalan és eredménytelen volt. Azonban én kiindulási pontnak tekintem és a vitából azt következtetem, hogy ezt a kérdést komolyan tanulmányozni fogják s három év múlva a közgyűléshez a kérdést egész nagyságában felölelő, részletesen kidolgozott programmnal fog beterjesztetni; ily kérdéseket nem lehet ugyszólva fennállva, előkészület nélkül megoldani; és éppen e tekintetből halasztotta el a közgyűlés a kérdés tárgyalását három évre.

A közgyűlésen egy más, valójában actualis és fontos kérdés terjesztetett elé, melyet így lehet szövegezni: „a katolikusok közül nagyon sokan csak névleg katolikusok, sohasem mennek templomba, de azért nem ellenségei az igaz és józan vallási eszméknek; sokan közülök, mikor esetleg minket szabadelvűeket hallanak, így szólnak hozzánk: „az önök eszméi a miéink.“ Mit kell tennünk, hogy az ilyenekhez közeledhessünk, hogy őket magunkhoz, a keresztény eszmékhez és élethez kalauzoljuk?“ Ezt a kérdést lyoni pap Mouchon ur adta elé s ékesen fejtegette és magyarázta, meleg rokonszenvet és sajnálkozást fejezvé ki az igazságtól eltévedettek iránt, a kik vezető nélkül tévelyegnek, nem ismervén minket. Az előadó maga melegségével, lelkesült meggyőződésével egészen elragadta a közgyűlést, mely egy egész ülést szentelt a tárgy megvitatására. Ez az ülés legérdekesebb volt. Röviden összefoglalva azt mondhatom, hogy mindenki egyetértett abban, hogy a szabadelvű protestantismusnak nem kell továbbra is csak magára szoritkozni, laikussá kell

lennie, hogy kifelé hathasson katolikusok között tartandó felolvasások és előadások által. Nem kell csak arra szorítkoznunk, hogy a komoly katolikusokat templomunkba hívjuk, hogy minket hallgassanak meg, mert nem jönnek el. Közükbe kell tehát mennünk, össze kell őket gyűjtenünk köztermekbe és ott meg kell nekik magyaráznunk a protestáns elveket; mindennekefelett meg kell velök értetnünk hogy az a nagy elv, hogy Isten a mi édes atyánk, teljesen biztosítja az egyéni szabadságot és hogy ebben a nagy egységben az elágazó nézetek mind elenyésznek. Erre a tanításra, mely előttök egészen ismeretlen, számtalanok, a kiknek nincs vallásos hitök, mert olyant nem ismernek, de a kik mégis érzik, hogy bennök valami lényeges hiányzik, figyelmesekké lesznek s némelyek hozzánk jönnek, hogy lelkiismeretük megnyugodjék.

A vita azzal végződött, hogy egy öt tagból álló bizottmány neveztetett ki, a tagok Franciaország különböző részeiből választattak. A bizottmány utasított, hogy tanulmányozza, minő módok és eszközök által lehetne már a legközelebbi télen gyakorlatba venni Mouchon ur indítványát.

A közgyűlés több előterjesztést is vitatott meg, rövidség okáért azokról nem szólok. Azért sem, mert a miként elmondottam, eléggé igazolják azt a bizalmat, melylyel a szabadelvű protestantizmus a jövőbe tekint. Oly gyűlések, a milyen a mostan lejárt volt, világosan mutatják, hogy a szabadelvű egyházban az élet egészséges, tevékeny és termékeny. Azok a különféle kínzások, a melyekkel az orthodoxia a szabadelvűeket gyötörte, csak erősebbre edzette ezeknek bátorságát, élesítette elméjét és felmelegítette szivét. Szóval, a megpróbáltatás javára volt a szabadelvűségnek, erejének tudatára hozta.

A szabadelvű ekklezsiák küldötteinek e közgyűlése alkalmul szolgált arra, hogy a párisi templomban két kitünő prédikátort lehessen hallani. Az Oratoire szószék több év óta zárva volt a szabadelvű papok előtt; csak Vignier ur hallathatta ott magát, mint segéd pap. A februáriusi választások megszüntetik e kizárást. Az oratoireban május 5-én hávrei kitünő pap, Fontanes ur prédikált, a népes hallgatóságra élénk hatást gyakorolt az az emelkedett, meghatározó mód, melylyel ezt a szent leczkét: „ti vagytok a földnek savai“ tárgyalta. A felvett ígéket a szabadelvű keresztényekre alkalmazva, megragadó és megindító módon mutatta ki, hogy minő szerepe van ezeknek korunk társadalmában. Lehetetlen röviden megismertetni ezt a tartalmas, elragadóan meleg beszédet. A templomból kijöve, ezt a véleményt hallottam: Fontanes ur nagy gondolkozó és nagy művész.“ Ez a jellemzés talál. Nagy gondolkozó a tárgyat-, nagy művész a formát illetőleg.

Május 9-én az Oratoire szószéket lyoni pap, Mouchon ur foglalta el. Ez egészen más fajtájú szónok, mint Fontanes ur. Különösen a forma egészen más nála. De minő hatalmas az ő meggyőző ereje és miként ragadja magával hallgatóságát. Különösen feltűnő az ő okoskodásának logikája. Nála semmi sem hasztalan, minden talál, s ha sujt, keményen, de igazságosan sujt.

Mint minden évben, úgy az idén is a napokban tartották a különböző vallási társulatok évi rendes közgyűléseiket. Csak két-tőről akarok szólni, mert csak ezek érdekelhetik önöket. A francia protestáns történelmi társulat május 6-án tartotta közgyűlését az Oratoire templomban. Talán most gyűjtött össze vallási társulat ily sok embert. Való, hogy nagyon sokan különösen azért mentek oda, hogy meghallgassák azt a karéneket, melyet Bost pap ur szerzett egy, a 17. százból származó, a „sanyargatott egyház panna-sza” című régi költeményre. Ezt a karéneket először s csak egyszer adták elő 1885-ben october 18-án a nantesi edictum visszavonásának emlékünnepén. Nagyon szépek. Az elnök beszédében számot adott a társulat egy évi munkálkodásáról; az 1885. évi kiadványai az edictum visszavonására vonatkoznak; erről már szólottam ezelőtt hat hóval, most nem foglalkozom vele. Azután felemlítette az adományul kapott becses kéziratokat, melyek a társulat könyvtárába vannak elhelyezve. Az elnöki beszéd után egy szindarab fajtájú költemény olvastatott, melyet Genfben adtak elé Calvin korában, mivel ez a darab régóta ismeretes, felolvasása nem volt érdekes; de annál nagyobb érdeket keltett Calvinnak egy hiteles, egészen ismeretlen arczképének a felmutatása. A medaillonon Calvin feje életnagyságban látható. Ez egészen más Calvin, mint a milyent olajfestmény vagy metszett képeiben eddig ismertünk. Ez a medaillon, melyet a társulat elnökénél közelről megvizsgálhattam, terracotta s nagyon hiv másolata egy öntött medaillonnak. Érdekes módon fedezték fel. Egy gardi protestáns lakós kertjében ásás közben egy betöltött kútra akadott, kitakarította és fenekén találta a Calvin képét ábrázoló medaillont. Megígérte, hogy a protestáns történelmi társulat könyvtárának ajándékozza, s terracottában lemásoltatta. Ezt a medaillont tulajdonosa az üldözés korában dobhatta a kutba. E medaillonon Calvin férfikorában, mintegy 45 éves korában van feltüntetve, az alak telt, erőteljes, virágzó egészségű; egészen ellentéte az ismeretes arczképeknek, melyek Calvint betegesnek, előregedettnek, a küzdelmek és mindeféle megpróbáltatások által megrongálnak tüntették fel.

A párisi bibliai társulat május 12-én tartotta évi gyűlését. Az elnök megnyitó beszédét Rouville emlékének szánta, a ki négy évig volt tagja az egylet végrehajtó bizottmányának. A társulat évi jelentését Sabatier tanár ur olvasta fel; a jelentés maga kitünő volt, s a társulatnak csak a pénzügyi oldala sötét. Öröndetes jelenség azonban, hogy a bibliának a társulat által eszközölt fordítása, melyet a régibb fordításokkal együttesen árul, naponta nagyobb kelen-dőségnek örvend. Ez új fordításért váltak ki az orthodox tagok a társulathól és alakítottak új társulatot. Azonban az idők intése elől senki sem menekülhet el; az új társulat is kénytelen volt új fordítást csináltatni. A jelentésből megértettük, hogy az orthodoxok egy bizottmányt neveztek ki a biblia fordítására, a mit azzal kezdenek, hogy magát az elfogadott textust is revisio alá veszik, mert hibásnak tartják. Sőt az új fordításhoz magyarázatokat is adnak, a mit

a régi társaság sohasem tett. Tehát azok, a kik a régi párisi társulatot igen radikálisnak találták, tovább mennek, mint az. Ezután Dardier úr mutatta ki, hogy az ugynevezett Osterwald fordítás helytelenül tulajdonittatik Osterwaldnak. Osterwald ugyanis sohasem akarta a bibliát lefordítani, csak némi jegyzeteket írt a görög vagy héber textus oly helyeire, melyeket nem talált elég világosaknak.

U. I. Ön tudja már, hogy a Renaissance továbbra is él a Protestantban. Maga a lap és a szerkesztőbizottság egészen megváltozott; a lap terjedelme nagyobb és jobb lett. Bár a cikkek nagyobbára névtelen vagy álnév alatt jelennek meg, de annyit mondhatok, hogy a legjobb francia protestáns írók irnak a lapba, kik közül többen a közoktatás terén is ismeretesek. A lap közelebről rendes tartalmához egy tisztán irodalmi rovatot is csatol, a mi nagyon fogja növelni érdekét. A szabadelvű protestantizmusnak barátai tehát ma már teljesen megnyugodhatnak a Renaissance megszűntén.

CHARRUAUD.

EGY PÁR NAP SZKICZÓN.

BUDAPEST, ápr. *)

Mártius 5-én délután egy sürgönylevelet kaptam. Minden váratlan dolog meglepő és ijesztő hatást gyakorol. Így vagyunk a táviratokkal is, melyekre nem számítottunk. Rohamosan nézzük a feladás helyét, s aztán izgatottan, reszketve bontjuk fel, elfojtott lélekzettel várva, mely borzasztó titok, mily rémes hír tárul elénk a kicsiny papírról. Rendesen csak roszat várunk, mert ennek van szárnya.

Igy voltam én is. A vevényen olvasva a szót: „Aranyos Maróth” — rögtön mondtam: Istenem, herczegüknél baj van! S a baljóslat, fájdalom, igazoltatott. „Ma a nagyobb leányom meghalt; vasárnap temetjük; holnap délután 4 órakor kocsim Nyitrán várja. Odescalchi Arthur.” Igy szólt a rémlevél. Az írónnal s zavartan írt betűk nem tudák, hogy mit hoznak s mit keltnek fel. Jegeczek ők, a gondolat jegeczei, melyek nem éreznek, de éreztetnek, nem látnak, de láttatnak, nem szólnak, de mégis beszélnek. S mit hoztak és mit keltettek? — Csak fájdalmat! Mint ujonnan sebzett szivek vészkiáltásai jöttek, elmerülni s forrongást kelteni egy sokszorosan megtört szív már önmagában zúgó tompa morajában. Az új és első seb: éles és kiáltó; a régiek s ismételték: tompák, némák. A ki csak egyet veszített: az még hívő; ki többet veszített: az stoicus; de a ki mindent veszített: az már bálványozó — és bálványa: a fájdalom. Boldog, ki az utolsó esetben is az első fokon megmarad.

*) Mult füzetünkhez késve érkezett.

Másnap tehát útnak indultam. Lelkem levert, mélabús volt. A szivsebek felszakadt boritékai hasztalan igrkezének egymást újra átölelni. Ott zsilongtak fájón, mélyen. A komor hangulatnak a kültermészet is teljesen megfelelt. Vastag hó-szemfödél terült el mindenütt a vasút mentén; fölötte köd s ború. Két útitársam Vácznál kiszállott s egy fülkében egyedül maradtam. Volt valami megnyugtató ez egyedüliségben. Vannak órák s lelkiállapotok, melyek nem óhajtának tanukat; melyekben egyedül vagyunk, de mégis elegenden, sőt sokan, nagyon sokan vagyunk. Így mentem Tót-Megyerig, honnan más vasúton utaztam Nyitraíg. Itt a vonatot odahagyva, kocsira ültem. Tót-ajku kocsisom némaságomat épen nem zavarta. Csak integettünk egymásnak s mentünk. Hideg, vad szél kísért. Útunk legnagyobb része magas hófalak között vezetett, melyeket emberi kéz emelt vagy inkább ásott ki a hófúvásokból, alig egy öl szélességben, de sok helyt két öl mélységben is. Ugy nézett ki, mint szétnyílt koporsó. — Barsmegyében a szél kissé csendesebb volt, a levegő enyhébb, Maróthon túl már a hólepel is meg-megszakadozott s Kis-Tapolcsány körül a mezők már feketén látszottak; csak a mélyebb barázdákon futott végig egy-egy fehérlő hószalag. Ezen túl azonban Szkiczó felé friss télies havon mentünk, erdők között és sötétben, melyben csak a hófény adott bágygiasztó világosságot. — Végre a hercegi kastély is feltűnt. Nehány ablakán át a megszürt fény úgy világott a messzi távolba, mint megannyi síri lámpa. — Megérkeztünk. Fájón dobogó kebellet léptem be a főúri házba, a családi ritka szép és nemes élet e megszentelt hajlékába, hol már elébb kétszer volt szerencsés alkalmam megjelenni egy-egy új élet üdvözlésére. Mily különbség! Akkor az új élet, most a halál, akkor bölcső, most koporsó hívott! Résztvevésre akkor az öröm, most a fájdalom, akkor a remény, most a veszteség érzete szólított! — A vegyes érzelmek ama küzdelmét és váltakozását, melyet megérkezéssem támasztott, s melyet i'y körülmények közt csaknem mindannyian érezhettünk, azt a hatást, midőn a lelkész a szomorú functióra megjelenik, s fölébreszti egyfelől a fájó elgondolást, hogy most már valóban vége, hogy kinek halálát már tudtuk, de élhinni se-hogy se akartuk, tehát mégis meg van halva, mégis és bizonynyal el kell veszítenünk, — és fölébreszti másfelől a titkos sejtelmet, hogy a ki jött az Úrnak nevében, a ki beszél az egekkel, az tán tud valami megnyugtatót, hoz valami vigasztalást, enyhületet, — mindezt leírni nem próbálom. Azt sem, hogy mily feladat vár ilyenkor különösen az unitárius papra, kinek betanult phrazisai, dogmai tantételei nincsenek, s ha volnának is, aligha megelégedhetnék azokkal. Lelkészi hivatalunknak kétségkívül ez a legnehezebb része. A helyzetet teljesen felfogva és átérezve, a tiszta vallásnak minden igazságát, a vallás-philosophiának minden idevágó érvét, a tudomány-nak minden bizonyítékát elő kell vennünk. De mindenekfelett erős hit és meggyőződés kell hogy legyen bennünk; némi eredménynyel csak így harczolhatunk, mert vannak esetek, hol valóban harczol-nunk kell. — A ritka miveltségü, mély érzésü s páratlan szivjóságü

hercegi szülőkben a fájdalom mély és mérhetlen volt és az ma is. Az eltűnt kis élet ezer reményt szakított el, ezer emléket hagyott fenn. Legfőbb gyönyöre és büszkesége a szülőknek, ékessége a családi koszorúnak, öröme a testvéreknek. Mint egyik hírlap találóan írta: „Magyarország legszebb kis lánya“ volt, kiből az alaki és lelki szépség, a szívjóság, az elbájoló kedvesség és ártatlanság, a királynői nemesség megragadó összhangot alkottak. Ezekhez járult a bámulatos értelmi fejlettség. Magyarul, francziául, angolul egyenlő folyékonyással beszélt. A csak 8 tavaszt, de mindig virulva, átélte kedves gyermek oly eszményi tökélyt valószínűleg s mutatott fel, mely több volt, mint várni s képzelni lehetett. Tán ép ezért lett miatta irigy az ég, ezért volt szüksége rá a menyországnak; ezért kellett elveszteni, vagy inkább elbocsátani. — Elment, elköltözött, csak azt hagyva hátra vigasz gyanánt a sebzett szülőknek, hogy ki az egeknek is ad, s mégis négy szép kis angyala marad, az még boldog lehet; van kiért élnie ott, s van kikért élnie itt; van megszentelt kapocs az ég és föld között.

A temetés másnap, 7-én történt. A vad télies idő daczára, a vidékről is többen, a helységeből sokan voltak jelen, s köztük a jó öreg plébános is. Még egyszer körülálltuk a koporsót. Imádkoztunk s sírtünk. Aztán kikisértük az erdős park egyik dombjáig, hol most nyílt meg az első sírbolt, bevágva a domboldalba. Itt Deák M. barátunk, a nevelő, mondott megható imát s búcsut kedves kis növendékének. Mi is búcsut vettünk s visszatértünk nem a külső, hanem inkább a belső vihartól ziláltan, leverten. — És most ott nyugszanak, ős tölgyek árnyában, kihült porai az első unitárius hercegnőnek, ki e vallásban született, ebben imádkozott kis kezeit összetéve szépen és ebben távozott a menyország földi előcsarnokából, a boldog családi körből, az örökkévalóság élő Istenéhez, az örök szeretet mennyei atyjához. Ott olvasható a híven jellemző sirirat:

„Szerémi Odeschalchi Jolán hercegnő.

Született 1878. márczius 14-én.

Meghalt 1886. márczius 5-én.

Alakja tündéri, lelke, szive angyali volt.

Egész életében csak egy bűt okozott szülőinek — halálával.“

Légyen béke a porokkal! Mennyei szeretet az eltávozott lélekkel!
Igaz részvét s vigasztalás a szülőkkel!

A néphit azt tartja, hogy a szerencsétlenség párjával jár. E babonás hitet a tapasztalat néha igazolja. Így történt itt is. A következő nap délelőttjét csendben, bánatosan s meglehetősen némaságban töltöttük. A herceg ur egyebekben hős, kitartó lelke a fájdalom által nagyon meg volt törve. A hercegnő belátta e lelki állapotot s önmagát legyőzve, igyekezett a herceget vigasztalni vagy legalább elfoglalni. Ily körülmények közt a nők, ha az első rohamot kiállották, rendesen erősebbek, mint a férfiak. Én is megtettem a lehető, hogy a figyelmet az ellunytról az élőkre fordítsam. Nehezen

ment. De hol ember keveset segíthet, ott közbe lép Isten. E közbelépés útjai gyakran különösek és érthetetlenek; de ő bizonyára tudja, mit és miért cselekszik. A rossz idő s utak miatt az nap vissza nem indulhattam. Isten úgy akarta, hogy tanuja legyek mind a két katastróphának, tán csak azért, hogy éreztesse velem, mennyit bír el még a darabonként megtört szív is, vagy hogy a vigasztalándókat tegye végül vigasztalóimmá. Így kellett lennie. Délután 5 óra körül járt az idő. Künn a vihar iszonyuan zúgott s csak úgy ragadta a havat örvöngő vad kedvteléssel. A hercegi pár, sziberiailag öltözve, a parkba ment megtekinteni a sirt, melyet a hercegnő még nem látott volt. Ezalatt mi, az öreg plebános, az angol nevelőnő, a kedves Ajdua, a bájos Alinka hercegnők és én dominóztunk; a kis Gyalma, ki még nem tudta elhatározni, hogy melyik nyelven kezdje a beszélést s ki még csak ezt ismételi: „pápi“, a mi minden nyelven bizonyára ennyivalót jelent — körülöttünk játszott. Zuárd a nevelővel az iskolaszobában volt. Alig érkeztek vissza hercegségeik, midőn az egyik inas berohanva, reszkető hangon hebegi: „Kegyelmes uram, a fedél ég!“ Kirohantunk. A jelentés borzasztón igaz volt. Hogy mi történt tovább, mikép futottak az éhes lángok a vihartól is üzelve a fedélen tovább, mikép emésztették fel a nagy vadászterem, a mellette levő földszintes és az ehez közel eső emeletes vendégszobák fedélzetét, s ez utóbbiban mikép égtek s szakadtak be a menyezetek s benn is minden, sőt még az emelet padlózata is, s mikép alkottak vulkányszerű kéményeket; mikép sikerült megmenteni roppant erőfeszítéssel a kastély azon szárnyát, melyben a család lakik; mikép állott a lángok közt az utolsó perczig a kis gyászlobogó; minő zavar és rémület volt a nép közt stb. stb. — mindezt leírni nem próbálom. Rémes est és rémes éj volt. De a kik ekkor is megőrizék lélekjelenlétüket, kiknek sziverejét az újabb vész nem csüggesztette el, hanem tán inkább edzette s gyarapította: azok a herceg és hercegnő voltak. Ez új csapás az előbbihez képest csekélység volt, mert ez ellen legalább lehetett harcolni, küzdeni és védekezni. A mély lelki fájdalom nem könnyített ugyan, de legalább egy kissé elvonta a figyelmet és gondolkozást az elhunytól az élőkre, s nem engedte, hogy a síró lelkek a fájdalom rabjai legyenek és ennek ápolgatásába merüljenek. Az Isten utai végére mehetetlenek. Ő jót hoz ki a roszból is! . . .

A vészes éj elmúlt. A más nap vihara már a romok és pusztulás felett tombolt. A környékből többen jöttek látni és részvétet nyilvánítani, így a főispán, alispán s mások. Bizonyos nyomottság s levertség uralkodott a lelkeken: de azért a bizalom élt s minden szív érezte, hogy elcsüggedni nem szabad. Megható jelenetek sem hiányoztak. Egy párt fölemlitek. A rendes ebédlő leégvén, e napon már a társalgó teremben ebédeltünk, mely öt lépcsővel áll az előbbinél magasabban. Mi már leültünk, midőn a herceg ur belépve, e szavakra fakadt: „Istenem, azt hittem, hogy nincs mit együnk!“ De volt bizony! A hercegnő lélekjelenléte az élestárt a kellő időben megmentette volt. Isten csak próbára tesz, de kísértetbe nem visz.

Aztán jött a másik felsóhajtás: „Mily különbség; hová jutottunk!“ „Öt lépéssel fölebb, herczegséged“ mondtam. Fölebb önmagunk előtt, Isten előtt, barátaink előtt, sőt még ellenségeink előtt is. Az „öt lépéssel fölebb“ aztán jelszóvá lett, s távozásomkor is, midőn egy derültebb viszontlátásra oly meghatóan bucsuzánk — e jelszót nem fedledhetők.

Utam visszafelé még zordabb s viharosabb volt. A hófalakat a szélvész már összeontotta, az elébb nyitott koporsókat betemette. Szeszélyes, vad munkájában elmerengve gyönyörködém. Minő változatos munka volt az! Itt egy kivájt teknő, ott egy hosszú gerincz; itt egy örvény, ott egy halom; itt egy mély űr, hová mintha valakinek meszsi ragadott sóhaja menekülni igyekezett volna; ott kis torony; majd egymásra rakott falak; keskeny kis barázdák; fehér tisztaság; iszapos szenny; rétes pánczél; megtapadás s ragaszkodás, mint a ki végvesztét közeledni érzi; itt ott a fák töve kikotorva, kiséperve le a fűg, melytől a vihar megijedt s tovább röpült. Legtöbb helyen a szántóföldeken jöttünk. S e viharban csak az vigasztalt, hogy megtartotta a tegnapi irányt és így a haldokló parázst újból föl nem éleszthetve, nem csinál uj veszélyt.

DERZSI KÁROLY.

AZ ELHUNYTAK EMLÉKEZETE.

TÖRÖK SÁNDOR.

(1851—1886.)

Török Sándor sepsi-kőrispataki lelkész f. évi május 4-én bevégezte földi pályáját. Élete nem terjed hosszúra, de emlékezetet érdemel, mert benne az unitárius egyház újabb lelkészi nemzedékének egyik legjelesebb tagja veszett el.

Született Nagy-Ajtán 1851-ben Török János és Benedek Polixena szülőkötől. Tanult Székely-Kereszturon és kolozsvári főgymnasiumunkban. 1870-ben lépett a theológiára. A kör, a melybe itt jutott, tehetségei fejlesztésére a legkedvezőbb befolyást gyakorolta. A theologusok nemesen versenyeztek egymással osztályban, egyleti gyűléseken, szónoklatban és pályázatoknál, s tegyük hozzá még, hogy a legnemesebb barátságban is éltek. Török sikerrel állotta meg helyét a versenyben és lelkesedéssel készült elő jövőendő pályájára. Azonkívül nagy előszeretettel mívelte a zenét.

Még theologus korában néhány hónapig Felső-Rákoson szolgált mint segédpap. A theológiát végezve pedig, 1874-ben Kolozsvárra neveztetett ki csakugyan ily minőségben. 1876-ban rendes állomást nyer Homoród-Ujfaluban Udvarhelyszéken. Tanultsága, jeles szónoklata és szeretetreméltó egyéni tulajdonai által csakhamar egyik legkedveltebb papja lesz Udvarhelykörnek. Még három évet se tölt itt s 1879-ben a sepsi-kőrispataki népes ekklezsiába hívják meg, mely állomását ugyanabban az évben el is foglalta.

A sepsi kőrispataki ekklezsia szép reményeket kötött ifju papjához, és várakozásában nem is csalódott. Török szószéken, társadalomban, az egyház ügyei intézésében és a magán életben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Beszédeire mindig előre készült, és tartalmas predikatióit örömet hallgatták. Alatta az ekklezsia vagyoniilag is kezdett emelkedni. A megrongált régi papi lak helyére csinos új papi lak épül. A torony újra építésére nejevel: Péterfi Rózával — kivel 1876-ban kelt egybe — tetemes összeget gyűjt. De nemcsak ekklezsiája ügyeit gondozza hűséggel, jótékony befolyással van az

egész község életére is. A hanyatlásnak indult községi olvasó-egyletet, nemes törekvéseiben lelkes pártolója, Bedő Sándor ny. tanítóval és még egy néhány buzgó taggal újra teremti, s az olvasó-egylet virágzásnak indulva, egyik szellemi központja lesz Kőrispatak községének. E mellett ifjasági dalkört alakít, mely az ő kitűnő vezetése alatt számos jótékonycélú előadást rendezett.

Az egyház és község érdekében kifejtett emez üdvös munkássága hivei teljes szeretetét és másoknak is élismerését és tiszteletét szerezte meg számára.

Az egyházköri gyűléseken is alapos hozzászólásaival és nemes irányu felfogásával tekintélyt vívott ki magának. S midőn a bodoki leány-ekklézsia hová csatolásának kérdése merül fel, az egyházkör azt egyhangulag az ő gondjaira bizni ajánlja az Egyh. Képviselő Tanácsnak. A megnyitó beszéd, melylyel az új templomot nagyszámu közönség jelenlétében felavatta, teljesen igazolta a benne helyezett bizalmat.

Törököt minden működésében a szerénység jellemzé, de érdemei azért felsőbb helyen sem maradtak észrevétlenül s 1883-ban a vargyasi zsinaton egyházi tanácsosnak választatott meg.

Török egyéb elfoglaltatásai mellett mindig nagy gondot fordított az önművelésre. Érezte, hogy a ki színvonalon akar maradni, annak tanulnia kell; s szabad óráiban szép könyvtárába vonulva viszsza, lelkét folyton újabb ismeretekkel gazdagította. Finom érzéke volt minden iránt, a mi aesthetikus, s a tudomány mellett szerette a szép irodalmat, művészetet, s az iparban és természetben jelentkező szépet. Nyomatásban nem jelent meg talán egy műve sem, de azok, a kik beszédeit hallották, vagy vele levelezésben vagy személyes érintkezésben voltak, tudják, hogy mily fejlett, mily művelt izlése volt a s.-kőrispataki unitárius lelkésznek.

Már korábban is fenyegető tüdőbaja folyó év tavaszán rohamosan lépvén fel, pár hét alatt véget vetett életének. Temetésén Kriza Sándor nagyajtai lelkész és Lőfi Áron esperes beszéltek és sirját egy könyező gyülekezet állta körül.

Sz.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

Árvaság.

Mert jaj a gyermeknek akkor és idővel,
Ki nem édes anya szárnya alatt nőtt fel!
Midőn az anyai szeretet melege
Szépet, jót ki nem fejt benne jó eleve, —
Mikor kézről-kézre megy a szegény árva,
Vagy hideg rokonhoz, vagy idegen házba! Tompa M.

Asszony.

Az asszony ne látna férfiak lelkébe?
Ne látná, mennyire hatott be szépsége?
S melyik asszonynak nincs kedvére, ha tetszik? Petőfi.

Az asszony csak ember; szive olyan, mint a rejtett szó: ha egyszer eltaláltuk, nincs érdeme. Csokonai.

A teremő — kietlennek tartva alkotványát — teremte az asszonyt, hogy menyet tenyészessen a földön. Ő a világ szépe, az élet szive; s nem élt az, ki nem vón részt annak édes szerelmében. Csokonai.

Nem a ki sokat tud, hanem a ki szépen beszél, nyertes az asszonyoknál. Csokonai.

A hol asszonyi indulat lehel, ott a levegő is elromlik. Kisfaludi Károly.

Sorsunk vászna e föld hátán

Asszonykéztől vetődik;

S a mint angyal ez vagy sátán,

Meny vagy pokol szövődik.

Boldog sziv, kit jobb csillaga

Oly asszonyra vezetett,

Kit nemének rút maszlagja

Meg nem vesztegethett.

De jaj annak, ezerszer jaj,

Kit egy amoly' viperafaj

Hálójába ejthett,

Jaj annak, hogy született. Kisfaludi Sándor.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dobos János egyházi beszédei. III. köt. Közönséges népszerű tanításokat tartalmaz az 1830—50 közötti korszakból, részben különféle kútforrások nyomán dolgozva. E kötet is méltóan sorakozik az elébb megjelent két kötethez. 28 beszédet foglal magában s eltekintve a dogmai állásponttól, melyet mi természetesen abban az alakban, mint az első beszédben is Jézus személyiségére vonatkozólag nyilvánul, nem oszthatunk, elismerjük e beszédek nagy értékét, s különösen ajánljuk a megszerzésre. Szeretjük a tartalmas szónoki dolgozatokat s óhajtjuk, hogy az ily művek megérdemlett pártolásban részesítesenek. Ára 1 kötetnek 1 frt 50 kr., mely Dobos László kiadóhoz Szalk-Szentmártonra küldendő.

Az eszme evangéliuma. Székfoglaló beszéd. Dr. Masznyik Endre pozsonyi theol. akad. tanártól. A János evangéliumával s különösen annak jellemével, háttérével, alapeszméjével és prologussával foglalkozik. Igen kellemes hang a székfoglaló beszéd záradékában az, melylyel a magyar nemzeti protestans theologia megteremtése iránt, midőn az újszövetségi exegetikai tanszéket elfoglalja, lelkesül, mely idővel, kitartó munkásság mellett, meg is teremthetik. Simén Domokos s mások jó példával mentek e téren elől.

Kereskedelmi számtan. Az alsófoku kereskedelmi iskolák II. és III. osztálya számára, valamint magán használatra, a legújabb, 1885. aug. 3-án 29801. sz. a. kelt miniszteri tanterv alapján, írta dr. Veress Vilmos, a kolozsvári kereskedelmi akadémia tanára. Dr. Veress már több jeles számtani tankönyvet írt. E művével is, úgy hisszük, hasznos munkát végzett és a szakértők érdeme szerint fogják méltányolni. A mű megjelent Lampel Róbertnél Budapesten. Ára 1 frt 20 kr.

Paedagogiai Plutarch. Szerk. Orbók Mór. 5. füz. Bél Mátyás, dr. Klamarik J., a Mednyánszky és két külföldi paedagogus életrajzát hozza arczképpel. A jeles vállalatból egy füzet ára 20 kr.

Magyar Athenas. IX. füz. Szerk. Sz. Kiss K. E füzetben találjuk néhai Nagy Péter püspök életrajzát és több más utánpótlást, a függelékben adalékok Czvittingerhez Fabó Andrásról.

A vállalat Aigner I. kiadása. Egy füz. ára 30 kr.

KÜLÖNFÉLÉK.

Dániel Gábor főispán jubileuma. Udvarhelymegye f. évi május 15-én fényes jubileumot ült. Ekkor töltötte be méltóságos Vargyasi Dániel Gábor ur főispánságának 25-ik évét. A ki egy oly magas, észt és bölcs tapintatot igénylő és nagy felelősséggel járó állást mindenek megelégedésére 25 éven keresztül tud betölteni, valóban megérdemli, hogy ünnepeljék. S Udvarhelymegye meg is tett mindent, hogy nagy érdemeket szerzett főispánja iránti tiszteletének és elismerésének méltó módon adjon kifejezést. Az ünnepély az ev. reformátusok templomában d. e. 10 órakor az alkalomra összehívott rendkívüli közgyűlés megnyitásával vette kezdetét. A gyűlésben a küldöttség meghívására megjelent főispánt Pap János székely-kereszturi birtokos emelkedett szellemű, gondolatban és formában választékos beszéddel üdvözölte, mire Dániel Gábor meghatottan felelt. Ezután a vármegyeház nagytermében elhelyezett arczképét leplezik le Kénosy Béla főjegyző alkalmi költeménye mellett; küldöttségek tisztelegnek, tolmácsolják érzelmeiket; közebédet tartanak s este fáklyás zenét és tánczestélyt. Ezek mellett egy szép „Emléklap“-ot adnak ki még tiszteletére s örökítik jubileumát. Nem tartozik folyóiratunk keretébe egy ily ünnepély leírása, de főbb mozzanatairól jól esik megemlékeznünk, mert a kit Udvarhelymegye oly lelkesedéssel ünnepelt, egy oly családnak viseli a nevét, a melynek tagjai érényeik forrását egyházunk kebeléből meritették, és az egyház jótéteményét a vallásos buzgóságnak az egész egyházközönség előtt példás műveiben fizették vissza. S a midőn e kiváló családnak emez érdemes, méltó tagját ünneplik, örvendünk és ünnepeljük őt mi is. Dániel Gábor polgári és hazafias érényeivel ékessége egyházunknak s vallásos buzgóságával fúradhatlan főgondnoka. Az Egyh. Képv. Tanács a jubileumra üdvözlő adresst küldött, Udvarhelykör papsága meg az esperes vezetése alatt fejezte ki üdvözletét. Fogadja részünkről is e sorokban tiszteletünk, nagyrabecsülésünk és ama hő kívánságunk kifejezését, hogy az isteni gondviselés tartsa meg sokáig, hogy még hosszasan munkálhasson ugy polgári, mint egyházi téren ama drága adományokkal, a melyekkel megáldatott.

Udvarhelykör egy végzése. Az E. Főtanács lehetőleg nagyobb mértékben akarván segíyezni számos szegény ekkkléziánkat és gyengébben javadalmazott belső embereinket s eszközt igyekeztvén egyebek közt arra is keresni, hogy belső embereink nyugdíj-összege emelhető legyen, 33—1885. főt. sz. a. meghatározta, hogy vagyonosabb ekkkléziáink az 1856—1857-ben kirótt tőkéket, melyek után az évi kamat 1868. óta az államsegélyből fedeztetik s így tényleg oly ekkklák is segíyeztetnek, melyeknek arra szükségük nincs, — fizessék be, hogy az így felszabadult kamatot a jelzett és más üdvös célokra lehessen fordítani. E határozat következtében az E. K. Tanács 14—1886. p. ü. sz. alatt felhívta az egyes esperesi köröket, jelöljék meg azokat az ekkkléziákat, melyek tőkéjüket befizethetik. Udvarhelykör a felhívásra az Egyh. Főtanács magasabb intentioit egészen félreértő vagy figyelmen kívül hagyó tagadólagos végzéssel felelt, mire az Egyh. Képviselőtanács Udvarhelykörnek a következő leiratot küldötte:

^{78—1886.}
E. K. T. „A jegyzőkönyv 5. pontja k) betüje alá felvett tárgyalásból és határozatból sajnálattal látja E. K. Tanácsunk, hogy a köri közgyűlés tárgyalásában és határozatában tévedett; annyival sajnálatraméltóbb e tévedés, mert az egész közgyűlés, valamint annak egyes tagjai vallásközönségünk közpénztáráról szóló s az E. Főtanácshoz beadott és tárgyalt költségvetésből teljes tájékozottsággal birhatott vallásközönségünk közpénztárának állásáról és viszonyairól. E. K. Tanácsunk tehát a köri közgyűlés jelzett határozatát vonakodik vallásközönségünk iránti ellenséges indulatnak tartani, hanem annak tulajdonítja, hogy a közgyűlés és egyes tagjai, valamint pénzvizonyaink iránt, ugy egyéb körülmények iránt való tájékozottságot, megismerést elmulasztották megszerezni.

Tévedett ugyanis a közgyűlés akkor, a midőn az 1856. év 1857. évi kötelezvényeket illuzoriusoknak nyilvánította, holott azok valóságos tényleges kötelezettségek mind a belső embereket, mind ekkkléziákat, mind pedig egyes conferenseket illetőleg. Ezek tényleges és valóságos voltát bizonyítja az, hogy némely nem Udvarhely körünkben levő ekkklézia törlesztette is, s a belső emberek tőke-tartozásai az államsegélyből törlesztettek; egyes conferensek tartozásait törlesztették, többektől pedig peruján hajtotta fel E. K. Tanácsunk tartozásaikat. Oly elvek hirdetését tehát, hogy azok a kötelezettségek csak szinlegesek, s ez állításnak közgyűlésileg való kimondását és terjesztését, csak a tényleges viszonyokkal való ismeretlenségnek tulajdonítja E. K. Tanácsunk nem akarván azt jogi viszonyok ellen való bujtogatásnak nevezni.

Tévedett a közgyűlés akkor, midőn azt mondotta, hogy vallásközönségünk közvagyonára oda emelkedett, hogy ezen szinleges kötelezettség mellőzésével a rendes szükségletek fedezésén kívül még kegyes és nemes célokra is áldozatot hozni képes. Hiszen éppen a költségvetésből láthatja a közgyűlés, hogy az ekkkléziák és belső embereknek kamat-tartozásai az állami segélyből fedeztetnek; s csakis ezáltal lehet vallásközönségünk évi költségvetésében az egyensúlyt némileg fentartani.

Való, hogy az E. K. Tanácsnak nagy fáradtsággal sikerült közpénztárunk ügyének rendezése, de téved a közgyűlés, midőn azt állítja, hogy a szükségleteket fedezni bírja; nem gondolja meg a közgyűlés, hogy az újabb időknek is iskoláink irányában támasztott igényei s a középiskolákról hozott országos törvény teljesítése az azokkal járó kötelezettségek sokkal többel terhelik közpénztárunkat, mint az a kor, melyben ekklezsiáink és belső emberi állomásaink kérdés alatti tartozása keletkezik. És éppen ennek tudatában és attól való félelmében, hogy ha az államsegély megvonatik, iparkodott E. Főtanácsunk az ekklezsiái tartozásainak consolidatiójára, midőn munkába vette, hogy azok befizettessenek.

Való, hogy az utóbbi években vallásközönségünk kebelében nemes és kegyes intézmények létesültek; de ezeknek létesítésére és fentartására közpénztárunkból soha egy krajczár sem adatott s nem adatik.

Téved a közgyűlés E. Főtanácsunk 33—1885. számú határozatának és az E. K. Tanácsunknak ennek nyomán 14—1886. p. ü. szám alatt kibocsátott rendeletének felfogásában, melyekben nem az követeltetik, hogy minden ekklezsia fizesse be tőke-tartozásait, hanem csak vélemény kéretik aziránt, hogy mely ekklezsiák fizethetnék be tőke-tartozásaikat.

Ezek nyomán a köri közgyűlésnek előadott határozatát E. K. Tanácsunk semmisnek nyilvánítja, azonban meghatározza, hogy az jelen észrevételek kíséretében terjesztessék a legközelebről tartandó E. Főtanács elébe a 33—1885. E. Főtanács végzés végrehajtására tett lépésekről jelentés kapcsán.⁴

Szováthi ekklezsiánkból a következő tanügyi értesítést vettük:

A.-SZOVÁTHI, 1886. jun. 19.

A helybeli állami fiu- és leányiskolában a vizsgálatok f. hó 17. és 18-án d. e. igen szép eredménnyel folytak le. Az iskola, mely csak az idén állott fel, legszebb jelét adá a haladásnak. A helybeli vallásfelekezetek nem hogy vesztettek volna akkor, mikor ez állami iskola létesítéseért saját iskoláikról lemondottak, sőt szemmel láthatólag sokat nyertek; mert így remélhető, hogy gyermekeik rövid időn a cultura azon színvonalán fognak állani, a melyre máskülönben — tekintve az ekklezsiái szűkös helyzetét — el nem juthattak volna, a melyet pedig a mai haladás szelleme méltán megvárhat.

A vizsgai feleletek, a nagyszámu és csinos kiállítású kézimunkák gyönyörteljesen foglalkoztatták az érdeklődő közönséget s bizonyosságot tettek arról, hogy Binder János igazgató és kedves neje Lasch Jozéfa ur-asszony kitűnően vezették a tanítást. Igen örvendünk, hogy ekklezsiánk növendékei ily lelkes és szakavatott egyének vezetése alatt tanulhatnak.

A nemes gondnokság, melynek tagjai az igazgatón kívül: Deák Ferencz, Sala Sámuel birtokosok, Gáspár Sámuel, Pál Mózes és Kelecsán János lelkeszek, élén derék elnökével, Gothárd Sándor birtokossal, minden tekintetben példás ügybuzgalommal, teljesítette feladatát hathatósan támogatva a tanügyet úgy anyagi, mint szellemi áldozataival.

Általában egy évi tapasztalat csak növeli a feletti örömlőket, hogy a Ngs. Tanfelügyelő urnak és a lelkes tanügybarátoknak sikerült ez iskola felállítása. —y. (Hogy Szováthon ez történt, annak mi is örvendünk,

de semmiesetre sem óhajtjuk, hogy a hol az ekklézsia fenn bírja tartani, másnak adja át az iskolát. Szerk.)

Orgona-szentelés. A bözödi unitárius ekkléziában f. évi junius hó elején orgona-szentelési ünnepély volt, a melyen, a mint tudósítónk írja, a vidékről is sokan voltak jelen unitáriusok, s más vallásfelekezetiek. Az alkalmi beszédet Boér Lajos helybeli pap tartotta, a körüli esperes Kovács Mihály szintén beszédet mondott. Az új orgonán Katona Sándor, székely-kereszturi isk. tanító játszott. Az alkalmi beszédek, valamint az orgonálás szépen sikerültek. Emeli az orgona becsét, hogy annak költségeit az ekkléziái pénztár csaknem teljes megkimélésével, a lelkész jó példával előjárása és fáradozásai után az ekklézsia tagjainak adakozása fedezte. Ádám Domokos és neje e célra 50 frtot adtak. Az orgona készítése: 1000; mellékes költségek: 100 frt. Az orgonát Nagy József, brassói magyar orgonaműves készítette az ekklézsia teljes megelégedésére.

A Dávid Ferencz-egylet első rendes évi gyűlése aug. 28-án tartatik meg a következő felolvasásokkal: Lehet-e új vallás? Dr. Braszai Sámuelről. A népiskolai vallástanítás jelen állása és czélszerű reformja. Kelemen Albert esperestől. E felolvasások czimerei némileg arra engednek következtetni, hogy az egylet „lelkész értekezlet“-i jellegét készűl felölteni, mely alakban úgy hisszük működése irányát is a legszerencsésebben megtalálandja.

Gyász hírek. Pap Mózes tanártársunk ápril 30-án elvesztette édes atyját: Szentmihályi Pap Sámuel, ki 87 évet élt, s kiről a fennebb közölt halotti beszéd szól. — Fekete Ferencz egyháztanácsos elhunyt Tordán május 3-án 60 éves korában. Halálában népes családja szenvedett nagy veszteséget, de az egyház is és a közügy benne egy buzgó és áldozatkész munkást veszített. — Török Sándor sepsi-körispataki lelkész május 4-én, 35 éves korában, néhány heti szenvedés után jobblétre szenderült. (L. fennebb „Elhunytak emlékezete“ czimű rovatunkat.) — Keresztély Lajos kolozsvári kereskedelmi akadémiai tanárt váratlan csapás érte 4 éves leánykája: Elza kimúltában. — Tordátfalvi Nemes József kolozsvári ügyvéd 84 évre terjedő földi pályáját máj. 30-án bevégezte. Jeles ügyvéd volt és kolozsvári egyházközségünknek egyik legbuzgóbb és tevékenyebb tagja.

Folyóiratunk pártolói közé lépett: Veress József hátszegi járásbíró. Kövesse a jó példát a többi ifjú egyháztanácsos is.

A szerkesztőség postája.

Boér L. urnak Bözöd. A cikk kezűnkhez jött s jövő számunkban közöljük. — Székely Zs. Pipe. Az önét is. — Nagy J. Egyes főbb kérdések tárgyalására szívesen tért adunk, de külön rovatot több oknál fogva nem nyithatunk.

ARANYKÖNYV.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Haller Rezső ügyvéd és Groisz Kornélia leányuk: Kornélia konfirmáltatása alkalmából egy gyönyörű, zománcz-festéssel a végvacsorát és a „Mujék el a pohár én tőlem“ jelenetet ábrázoló aranyozott ezüst urvacsorai poharat ajándékozott ekklézsiánknak. A pohár annál értékesebb, mert a zománcz-festés művészi kivitellel, ajándékozó munkája. A vallásos buzgóság e szép ajándékáért e helyen is az ekklézsia nevében meleg köszönetet mondunk.

Kolozsvár, 1886. jun. 25.

Berde Mózes,
gondnok.

Péterfi Dénes,
lelkész.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.

Felső-marosmenti járási szolgabíró, tekintetes Dózsa Endre ur a szabédi unitárius iskolai könyvtár javára 20 füzet könyvet — „Jó könyvek“ czim alatt — egyeskedett adományozni. Fogadja a nemes keblü adakozó egyházunk nevében hálás köszönetemet.

Szabéd, 1886. ápr. 23-án.

Szabó J.ajos,
szabédi unitar. tanító.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Barabás Ferencz sepsi-szentgyörgyi gyógyszerész és neje a bodoki unitárius új templom számára egy 25 frt értékű szép bordeaux-takarót ajándékoztak, mely nemes adományukért fogadják általam az illető ekklézsia hálás köszönetét. A bodoki leányekklézsia nevében

Sepsi-Kőrispatak, 1886. jun. 20.

Bedő Sándor,
ny. tanító és keblü tanácsstag.

GÁLFFY SÁNDOR ÉS BOROSNYAI LILLA UJABB AJÁNDÉKA A MARTONOSI EKKLÉZSIÁNAK.

Igen tisztelt szerkesztőség!

A „Keresztény Magvetőnek“ 1885. május—juniusi füzetében „Gálffy Sándor és Borosnyai Lilla ajándéka“ czimen egy kis közleménnyel vettem vala igénybe az „Aranykönyv“ rovatot. Most azon közleménnyel mintegy kiegészítéskéül legyen szívesen szívesen foglalom nevezett rovatban következő soraimmal: Gálffy Sándor martonosi születésű, jelenleg Gernyeszegen jószágigazgató, s neje Borosnyai Lilla egy diszes urasztalt készítettek a martonosi unitárius nemes szt. ekklézsiának temploma számára, a szintén általok ajándékozott s fentebb említett közleményemben részletesen leirt urasztaltakaróhoz teljesen méltóat. És így egy diszes urasztala s rajta még diszesebb urasztaltakaróban van megörökítve a jó szülőknak, háladatos jó fiúnak és nemesen gondolkozó jó menynek szép emlékezete. Az urasztala és urasztaltakarónak értéke 200 frt. E valóban szép adományért fogadják a nemes adományozók az ekklézsia nevében e helyen is hálás köszönetemet.

Martonos. 1886. május 15.

Gábor Albert,
unitárius pap.

U. i. Már csak néhai tiszt. Vitális Mihály volt martonosi pap sirjához egy szerény emlékkövecet czéлом állíttatni. A gyűjtéssel csak itt az ekklézsiában, szűkebb körben maradok, de ha valaki távolabbi jó ismerősei közül mag kíván emlékezni az elhunytól, adományát köszönettel fogadom. Gábor A.

A SZÉKELY-KERESZTURI UNITAR. EKKLÉZSIA SZÁMADÁSA ÉS KÖSZÖNETE

a május 30. 1886 tornya bebádogoztatása javára rendezett kosaras majális jövedelméről.

Bevétel: a) 20 és 10 kros jegyekből 53 frt 50 kr; b) felülfizetésekből 14 frt 95 kr; c) boráruhási jogért 10 frt; összesen 78 frt 45 kr. Levonva ebből az összes kiadást 20 frt 51 kr; marad tiszta jövedelem 57 frt 94 kr.

Felülfizettek: Firtos Mózes 20 kr. Márkos Mózes 25 kr. Lászlófi András 60 kr. Orbók Sándor 40 kr. Osváth Gábor 20 kr. Nagy Gábor 10 kr. Péter János 10 kr. Márkos Áron 25 kr. László József 55 kr. Mihály Dénes 30 kr. Ifj. Patakfalvi Mózes 20 kr. Barabás Lajos 50 kr. Fodor János 20 kr. Pongrácz Sámuel 20 kr. Firtos Gergely 20 kr. Patakfalvi András 50 kr. Szőke Ferencz 20 kr. Vitályos Albert 30 kr. Boeskor István 10 kr. Kozma Ferencz 10 kr. Konesag Elek 20 kr. Patakfalvi Albert 20 kr. Gyórfi Lajos 20 kr. Fodor György 10 kr. Br. Gamerra Gusztáv 80 kr. Varga Ferencz 20 kr. Dr. Jankovich Pál 50 kr. Telman József 10 kr. Kálmán Dénes 20 kr. Papp János 20 kr. Pundár Simon 10 kr. Görög Károly 20 kr. Nagy Árpád 20 kr. Vári Domokos 10 kr. Gyarmathi Dezső 80 kr. Lőrinczi Zsigmond 20 kr. Lengyel László 10 kr. Dr. Gross Frigyes 10 kr. Bedő Dénes 30 kr. Sebestyén István 40 kr. Vass Miklósné 50 kr. Vitályos Sámuel 20 kr. Jakabfi József 20 kr. Dersi Gábor 10 kr. Varga József 10 kr. Szentgyörgyi Mózes 50 kr. Kövendi Károly 50 kr. Moldován Mihály 1 frt. Lőrinczi Gyula 20 kr. Raffaj Károly 40 kr.

Papp János majális helyiségül a „Laura ligetet” díj nélkül engedte át. László József a pénztárosságot volt szíves elvállalni.

Fogadják a nemes szívű adakozók ekklézsiám forró köszönetét.

Székely-Keresztur, 1886. jun. 10.

Barabás Lajos,
unitár. lelkész.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁILLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXII. Közlemény.

Mezőberényi takarékpénztár 5 frt. Verbói 5 frt. Modosi 20 frt, Deési 5 frt. Veszprémi 20 frt. Pancsovai 5 frt. Kőszegi 20 frt. Gyóri első 10 frt. Ujvidéki 10 frt. Székelyudvarhelyi zálogházi intézet 5 frt. Törökbecsei tak. pénztár 25 frt. Békési Népbank 10 frt. Besztercebányai tak. pénztár 20 frt. Pesti magyar kereskedelmi bank 25 frt. Tordai tak. pénztár 10 frt. Ungvári kereskedelmi s iparbank 20 frt. Komáromi első tak. pénztári részvénytársulat 20 frt. Nagybecskerekai 20 frt. Torontálmegyei tak. bank 10 frt. Ungmegyei tak. pénztár 5 frt. Gálszécsi 10 frt. Szentgodhárdi 10 frt. Uj-orsovai 10 frt. Rimaszombati 10 frt. Győrmegeyi 2 frt. Összesen **312** frt.

E közlemény főösszege **312** frt. Ehez adva a 31-ik közleményt 17,328 frt 62 krt, az alap teszen **17,650** frt **62** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. junius.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.